

Univerzita Karlova v Praze

Evangelická teologická fakulta

Bakalářská práce

Pojednání o Duchu svatém v teologii Josefa Zvěřiny

Autor:	Marek Janovský
Vedoucí práce:	Doc. Ivana Noble Ph.D.
Studijní program:	Teologie křesťanských tradic
Rok odevzdání:	2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Pojednání o Duchu svatém v teologii Josefa Zvěřiny napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Teplicích dne 23.4.2010

Marek Janovský

ANOTACE

Ve své bakalářské práci se věnuji učení o Duchu svatém v teologii Josefa Zvěřiny. Po nalezení historických souvislostí, které vedou současnou církev i teology k renesanci pneumatologie a po popisu životopisných údajů o Josefu Zvěřinovi se detailněji věnuji rozboru jeho teologické tvorby. Učení o Duchu svatém je v jeho díle věnováno mnoho místa a má přesah do dalších oborů systematické teologie. Zvěřinovým cílem však nebylo přinést další racionalizaci tohoto oboru teologie, ale skrze živou a žitou pneumatologii, skrze živou a žitou lásku agapé se svým životem i životem církve přibližovat k Bohu Otci, Synu i Duchu svatému a tím i lidem a světu.

KLÍČOVÉ POJMY

Pneumatologie, eklesiologie, agapé, charisma, dary Ducha, zkušenost s Duchem svatým, Duch svatý, Trojice.

ANNOTATION

In my bachelor's thesis I focus on the doctrine of the Holy Spirit in the theology of Josef Zvěřina. After finding historical contexts, which lead the contemporary church and theologians to a rebirth of pneumatology and after describing the biography of Josef Zvěřina I will be focusing on the analysis of his theological production in more detail. A lot of space is offered to the doctrine of the Holy Spirit in his work and overcomes to another branches of systematical theology. The goal of Mr.Zvěřina had not only been bringing a new rationalization of this theology branch, but through the living and lived pneumatology, through the living and lived love called agapé with all one's life and with the life of a church drawing near to God, the Father, Son and Holy Spirit and in this way to the people and the world.

KEY WORDS

Pneumatology, ecclesiology, agape, charisma, spiritual gifts, spiritual experience, Holy Spirit, Trinity.

Poděkování:

Rád bych poděkoval Doc. Ivaně Noble Ph.D. za vstřícný přístup, trpělivost, cenné komentáře a připomínky při psaní této práce. Děkuji Mgr. Šárce Grauové za pomoc s korekturami mé práce a Ing. Pavlu Hradílkovi, Mgr. Ireně Kopicové, Mgr. Daniele Knorrové a Ing. Jaromíru Vikukelovi za uvedení do římskokatolických reálií.

Zvláštní poděkování patří mé manželce Silvii a mým dcerám Denise a Markétě za shovívavost a podporu.

Obsah

1.	Úvod.....	2
	Dobový kontext současného pneumatologického bádání.....	4
	Josef Zvěřina – občan, kněz a teolog.....	8
2.	Pojednání o Duchu svatém ve Zvěřinově teologickém díle.....	14
	Články v časopise <i>Via</i> a <i>Teologické texty</i>	15
	Základní charakteristika knihy <i>Teologie agapé</i>	19
3.	Pneumatologie v <i>Teologii agapé</i>.....	23
	Biblické základy.....	24
	Dějinná zkušenost církve s Duchem svatým.....	27
	Žitá pneumatologie a <i>Teologie agapé</i>	30
	Charismata - dary milosti.....	32
	Zhodnocení role pneumatologie v <i>Teologii agapé</i>	35
4.	Přesah pneumatologie do nauky o Bohu.....	39
	Biblicko - historický exkurz.....	39
	Nová zkušenost jako dar Ducha a agapé jako cesta zbožnosti.....	44
5.	Přesah pneumatologie do učení o církvi.....	45
	Komuniální rozměr agapé jako žité pneumatologie.....	46
	Církev jako chrám Ducha svatého.....	47
	Zhodnocení propojení pneumatologie a eklesiologie.....	51
6.	Závěr.....	52
7.	Seznam literatury.....	56

1. Úvod

„Křesťanství bez Ducha svatého ztroskotává. Bylo by žalostným omylem popírat živou skutečnost, svébytnost a vlastní činnost svatého Ducha, Ducha pravdy a svatosti, Ducha lásky a naplnění. Nebudeme pneumatomachy a nomisty 20. století.“

Josef Zvěřina¹

Systematická teologie v ekumenické perspektivě je velmi široký a náročný teologický obor. Přesto je to obor, který mě vždy velmi oslovoval pro své myšlenkové bohatství a hloubku, do které se vydává. Zároveň mi ale občas připadal příliš akademický, spekulativní a pro praktickou křesťanskou zbožnost někdy příliš těžko uchopitelný. Důvody, proč jsem si jako téma své bakalářské práce vybral obor pneumatologie a to v podání českého katolického teologa Josefa Zvěřiny, jsou dva. Zaprvé učení o Duchu svatém v teologii stále poskytuje dosti prostoru pro objevování², protože na toto téma, jak poukáží, nebylo napsáno v českém prostředí mnoho řádek.

Zvláštností tohoto teologického oboru bezesporu je, že v manuálu současné římskokatolické dogmatické teologie, kam Josef Zvěřina svým pojetím patřil, nenalezneme téměř žádný samostatný autorský traktát věnovaný Duchu svatému a že v podstatě totéž platí i pro scholastickou teologii³. Pojednání o tomto oboru sice nechybí v žádném ze současných světových teologických souborných děl a to napříč křesťanským spektrem⁴. Ani ona se většinou nevěnují Duchu svatému v samostatných oddílech, nýbrž jsou pojata

¹ Citováno v ZVĚŘINA, Josef, *Teologie agapé I.*, Praha: Skriptum 1992, s. 208.

² Už sv. Augustin kolem roku 397 na toto téma poznamenává: „O Otci a Synu bylo napsáno mnoho knih... Naproti tomu Duch svatý nebyl učenými a velkými vykladateli Písma obsáhle a důkladně probrán. Není proto lehké poznat jeho vlastní charakter, který by dovolil mluvit jedině o Duchu svatém a nikoli o Otci nebo Synu.“ Citováno v ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 143.

³ Ještě na začátku dvacátého století se římskokatolické dogmatické texty psaly pouze v latině. Více viz. POSPÍŠIL, Ctirad, Václav, *Základní východiska křesťanské pneumatologie*, Studijní texty Centra Aletti VI., Velehrad: Refugium 2000, s. 30.

⁴ Existují díla z hlediska katolického – např. Galvin - Fiorenzova *Systematická teologie – Římskokatolická perspektiva*, Ratzingerův *Úvod do křesťanství*, protestantského – např. evangelické *Kompendium evangelické dogmatiky*, evangelikálního – Boiceho *Základy křesťanské víry*, letničního – Hortonova *Systematická teologie*, i ortodoxního – Wareho *Cestou ortodoxie* či Losskyho *Dogmatická teologie*.

mezioborově. Tzn. že se učení o Duchu svatém věnují v kapitolách o Bohu, Trojici, christologii, eklesiologii, soterologii či eschatologii.

Ona „skrytost“ učení o Duchu je jednou z jeho základních charakteristik, na což navazuje další určitá charakteristika tohoto oboru totiž, že pneumatologie proniká celou systematickou teologií a lze ji proto nahlížet z mnoha úhlů⁵. Přesto se v soudobých teologických pojednáních začaly objevovat výjimky, které věnují pneumatologii samostatné kapitoly⁶, ale ty jsou vysloveně dílem posledního půl století. Všeobecně přinášejí v oblasti pneumatologie jistou renesanci, ale ani ony zdaleka neaspírují na komplexnost možných pojetí a pohledů.

Římskokatolický teolog Josef Zvěřina jako autor mě oslovil především svou esejí *Odvaha být církví*⁷ a knihou *Teologie agapé*⁸, kde podle mého soudu odkrývá svůj praktický přístup k teologii, ačkoli se, jak ve své práci poukáží, nijak nebrání hlubším spekulativním vhledům do křesťanské dogmatiky. Chce nalézt cestu z racionalistické pasti teologických spekulací k rozšíření teologie o teofilii: „v lásku k Bohu, a o této lásce nejen spekulovat, ale zpívat, trochu i básnit, ale především ji otevřít k těm, kteří potřebují lásku.“⁹ Tento citát dobře charakterizuje Zvěřinův praktický přístup k teologii i cíl jeho práce, jíž byl konečný užitek oboru teologie všem věřícím, nikoli pouze akademicky vzdělaným. Jeho způsoby uvažování a práce byly druhým důvodem pro vybrání výše zmíněného tématu mé bakalářské práce.

⁵ Švýcarský katolický teolog Hans Urs von Balthasar to zdůvodňuje takto: „Duch si nežádá být viděn, ale chce se v nás stát vidoucím okem milosti....On je světlem, jež není možno zahlížet jinak, než na objektu jím osvětleném, a právě taková je vzájemná láska mezi Otcem a Synem, která se zjevila na Ježíši z Nazareta.“ BALTHASAR, Hans, Urs Von, *Spiritus Creator*, Brescia: Ignatius press 1972, s. 96.

⁶ Mezi tyto výjimky patří například i do češtiny přeložená kniha HORTON, S., M., *Systematická teologie*, Albrechtice: Křesťanský život 2001, která věnuje učení o Duchu svatém celkově 109 stránek ve čtyřech samostatných kapitolách a představuje v ní klasickou letniční perspektivu. Dále stojí za zmínku monografie *Je crois en l'Esprit Saint*, francouzského dominikánského teologa Yvese Congara, Paris 1980, či *Le Paraclet* pravoslavného teologa Sergeje Bulgakova.

⁷ ZVĚŘINA, Josef, *Odvaha být církví*, Praha: Sít' 2007

⁸ ZVĚŘINA, Josef, *Teologie agapé I. a II.*, Praha: Skriptum 1992 a 1994

⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 5

Vycházím přitom z rozboru jeho děl v celé šíři a především v díle *Teologie Agapé*, kde se podrobně věnuje jak samotnému učení o Duchu svatém, tak přesahu pneumatologie do dalších oborů systematické teologie. Jeho dílo budu sledovat i s ohledem na chronologický vývoj jeho pojetí systematické teologie, konkrétně učení o Duchu svatém. Začneme krátkým pohledem do dobového kontextu současné pneumatologie, který zažil v posledních desetiletích svou renesanci a který ovlivnil také Zvěřinovu práci.

Dobový kontext současného pneumatologického bádání

Ve 20. století přicházejí dvě zásadní události, které v křesťanském prostoru vyústí v nový pneumatologický zájem. První událostí, kterou zde zmíním, je vznik tzv. letničního hnutí na začátku 20. století¹⁰, které se sice zpočátku nijak teologicky neprofilovalo¹¹, ale vyvolalo velmi rychle celosvětový ohlas mezi křesťany všech denominací¹² a následně se stalo jedním z nejdynamičtější rostoucích hnutí jak uvnitř křesťanstva¹³, tak i mimo něj, a to kvůli jeho důrazu na misi a srozumitelnost velmi širokému kulturně-sociálnímu spektru lidstva.

Po druhé světové válce letniční hnutí proniká i do zaběhlých církví a v církevních strukturách mnohdy vyvolalo napětí, které vedlo k rozdělení stávajících církevních útvarů. Na počátku šedesátých let proniká i do římskokatolických kruhů, kde vzniká hnutí tzv. charismatické obnovy¹⁴. Římskokatolická církev si na rozdíl od jiných církevních společenství všímá vnitřní síly i kladných stránek charismatické obnovy. Tak se stalo, že

¹⁰ Více viz: SLAVÍK, Michael, *Křest Duchem svatým – základní zkušenost v charismatické obnově* in. KARFÍKOVÁ, Lenka a ŠPINKA, Štěpán, *Pán a dárce života. Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici*, Brno: CDK 1999, s. 122.

¹¹ HORTON, S., M., *Systematická teologie*, s. 15-44.

¹² Ohlas mnohdy spíše kontroverzní pro své separatistické sklony uvnitř existujících denominací.

¹³ McGRATH, A., E., *Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 2001, s. 266-267.

¹⁴ Více viz: SLAVÍK, M., *Křest Duchem svatým – základní zkušenost v charismatické obnově*, s. 122-126.

nejvýraznějším a nejzásadnějším teologickým počinem posledního století, který měl vliv na katolickou pneumatickou teologii i praxi, byl bezesporu Druhý vatikánský koncil¹⁵, který Duchu svatému sice nevěnuje samostatný dokument, ale přesto je o něm a jeho chápání pojednáno hned v několika koncilních dokumentech. Zmiňme zde konstituci *Dei Verbum*¹⁶, a především věroučnou konstituci o církvi *Lumen Gentium*, kde hned v první kapitole nacházíme odstavec o Duchu svatém, který je hlavním mediátorem posvěcujícím církev. Dále se v druhé kapitole církev směle otevírá charismatům nejen institučního, ale i laického charakteru, včetně duchovních darů jmenovaných v 1. listu Korintským¹⁷.

Tento bod je důležitý z teoretického hlediska, významným způsobem však také otevírá dveře pro charismatickou spiritualitu katolických laiků i duchovenstva. Konstituce dále nejenže přiznává živou přítomnost Ducha svatého u nekatolicky věřících, ale také ve specifické roli u nekřesťanů¹⁸. V páté kapitole se pak mluví o úloze Ducha v povolání ke svatosti církve, kde je Duch činitelem i prostředkem pro různé podoby uskutečňování svatosti. Dále pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* přináší uvolněnější, přesto ne bezproblémový¹⁹ pohled na svět i člověka. Církev ve světě nalézá stejné výzvy i problémy, jak u lidí věřících, tak u lidí nevěřících či

¹⁵ Svolaný papežem Janem XXIII., a který zasedal v letech 1962-1965.

¹⁶ Kde se potvrzuje úloha Ducha svatého při inspiraci Písma a zachování posvátné tradice. Otevírá se také cesta, k novému poučení z Ducha svatého při teologickém a exegetickém badání Písma pod dohledem Magisteria.

¹⁷ „Týž Duch svatý kromě toho Boží lid posvěcuje, vede a zkrášluje ctnostmi nejenom prostřednictvím svátostí a služeb, nýbrž nadto své dary „přiděluje každému zvlášť, jak chce“ (1.Kor 12,11). Rozdává mezi věřící každého stavu také zvláštní milosti, kterými je činí schopnými a pohotovými přijímat různé práce užitečné pro obnovu a další rozvoj církve, a to podle slov: „Ty projevy Ducha jsou však dány každému k tomu, aby mohl být užitečný“ (1.Kor 12,7). Tato charismata se mají přijímat vděčně a radostně – ať už jsou oslnivá či jen prostá a běžná – neboť jsou potřebám církve zvlášť přiměřená a užitečná. Mimořádných darů se však nemáme dožadovat nerozvázně, ani od nich nemáme domýšlivě očekávat ovoce apoštolských prací. Posouzení jejich pravosti a řádného používání náleží církevním představeným; jim zvláště přísluší nezhášet oheň Ducha, ale všechno zkoumat a držet se toho, co je dobré.“

Citováno z http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_cs.html (staženo 23.2.2010).

¹⁸ Vztahem církve a nekřesťanských náboženství se věnuje samostatná deklarace *Nostra Aetate*, kde se zvlášť vstřícně přistupuje k tzv. abrahámovským náboženstvím tedy Židovství a Islámu.

¹⁹ O podmínkách vzniku konstituce a jeho problémech viz. SKALICKÝ, Karel, *Radost a naděje*, Řím: Křesťanská akademie 1968, s.115-288.

jinověrců a vidí v tom i obdobný obrodný počín Ducha svatého, který nás sjednocuje v řešeních týkajících se především svobody vyznání a přesvědčení²⁰, úcty k životu (nenarozenému, nemocnému či umírajícímu), sociální spravedlnosti, ekologické odpovědnosti, hospodářsko-společenské etiky, politického zřízení, ale také úcty a důstojnosti manželství a rodiny, podpoře a rozvoji kultury. Církev povzbuzuje křesťany k odpovědnosti, protože mají „svým posláním osvěcovat celý svět poselstvím evangelia a sjednocovat všechny lidi jakékoli národnosti, rasy nebo kultury v jednom Duchu se církev stává znamením bratrství, které umožňuje a posiluje upřímný dialog.“²¹

Pojednání o pneumatologii v českém teologickém pokoncilním prostředí je velmi skromné a za zmínku stojí především katoličtí autoři Tomáš Špidlík, Josef Dolista a Ctirad V. Pospíšil, kteří se pokusili o vlastní monografii²². Pneumatologii se věnují také některé současné mezikonfesní teologické sborníky²³.

Kardinál Tomáš Špidlík²⁴ pojednal svou práci *Duch svatý... znáš ho?* především ze spirituálního hlediska²⁵. Při řeči o Duchu svatém nám podle něj teologická reflexe nabízí především symbolickou rovinu, kterou se ve své práci zabývá při rozboru titulů, jimiž je Duch v Písmu opisován²⁶. Profesor Josef Dolista²⁷ se ve své monografii *Věřím v Ducha svatého* zabývá systematicky, schématicky a popisně základy křesťanské pneumatologie z hlediska katolické teologie a neopomine ve svém popisu žádnou rovinu současné pneumatologie.

²⁰ Tomuto se věnuje koncil v dekretu o náboženské svobodě *Dignitatis Humanae*.

²¹ Citováno z http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat_ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html, čl.92 (staženo 23.2.2010).

²² ŠPIDLÍK, Tomáš, *Duch svatý...znáš ho?*, Řím: Konference vyšších řeholních představených 1997; DOLISTA, Josef, *Věřím v Ducha svatého. Základy pneumatologie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2002; POSPÍŠIL, Ctirad, Václav, *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*, Olomouc: MCM 1999.

²³ KARFÍKOVÁ, Lenka a ŠPINKA, Štěpán, *Pán a dárce života. Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici*, Brno: CDK 1999; TICHÝ, L., SMAHEL, R., DUKA, D., a kolektiv, *Duch svatý*, Studijní texty Centra Aletti VI., Velehrad: Refugium 2000.

²⁴ Kněz, teolog, kardinál a profesor Tomáš Špidlík (1919-2010) byl považován za nejvšestrannějšího současného křesťanského orientalistu.

²⁵ ŠPIDLÍK, *Duch svatý...znáš ho?*, s. 24-30.

²⁶ ŠPIDLÍK, *Duch svatý...znáš ho?*, s. 12-24.

²⁷ Salesián, kněz a profesor Josef Dolista (1954) bývalý děkan TF JU.

Nejzajímavější je však jeho důraz na praktickou část učení o Duchu svatém. Rozeznává „znamení doby“ v problémech dnešního lidstva, které Duch Boží přivádí pozornost k Bohu, Pánu dějin. Ten skrze Ducha svatého působí v životech všech lidí, nejen křesťanů, ale i hledajících. Události dnešního světa se tak mohou stát znamením, jsou-li uvedeny do základního vztahu člověka s Bohem v Duchu svatém. Pneumatologie poté již „není abstraktní, ale vyjadřuje uskutečnění toho, co se děje v nitru, postupně a pomalým procesem“²⁸. Teolog Ctirad V. Pospíšil²⁹ v knize *Dar Otce i Syna* představuje fundamentální koncepci s důrazem na zjevení ve Starém a Novém zákoně. Kromě případových studií o pneumatologii Františka z Assisi, Antonína z Padovy a Bonaventury z Bagnoregia³⁰ nám detailněji představí především trinitární koncept katolické teologie. Jeho práce nabídne důraz na darovanost Ducha, takže „přijetí daru Ducha je především uschopněním k tomu, abychom se dokonale spodobnili s Bohem, který je dokonalé a totální sebedarování v jediném a všeobjímajícím úkonu lásky. To je skutečná cesta spásy“.³¹ Tímto důrazem vnáší do latinského korpusu ortodoxní prvky zbožštění, aniž by kterékoli z obou pojetí znásilňoval.

Práce dalších autorů se příliš omezují buď na dějiny dogmatické teologie³², nebo na oblast duchovních darů³³. Právě Zvěřinovo teologické dílo, jak ukáží, přináší v oblasti pneumatologické teologie „stále mladé“³⁴, výrazně scelující³⁵ a jednoznačně nejkomplexnější český příspěvek. Jeho teologická

²⁸ DOLISTA, J., *Věřím v Ducha svatého. Základy pneumatologie*, s. 74-75.

²⁹ Františkánský kněz a profesor dogmatické teologie Ctirad Václav Pospíšil (1958) přednáší dogmatiku na KTF.

³⁰ Všichni patří do spektra františkánské spirituality, kam náleží i Pospíšil.

³¹ POSPÍŠIL, *Dar Otce i Syna*, s. 95.

³² Např. MOLNÁR, Amedeo, *Pohyb teologického myšlení*.

³³ DRÁPAL, Dan, *Jak je to se křtem v Duchu*, Praha: KMS 2006; KŘESINA, Luboš, Pavel, *Charismata*, Ostrava: A-alef 2000.

³⁴ POSPÍŠIL, *Dar Otce i Syna*, s. 7.

³⁵ Vytváří most mezi scholastickým, racionalistickým pojetím teologie a entuziastickým důrazem na zbožnost a její projevy nacházející se v obrodném charismatickém prostředí. Mádr tyto krajnosti odkrývá, když o Zvěřinově díle píše: „Během našeho století začal novověký racionalismus vysušovat život a vyvolávat potřebu citového tepla...Josef Zvěřina se svou citlivostí na současné proudění prolomil dosavadní schéma dogmatiky originálním způsobem. Pozval dnešního znejistěného a chladem i prázdnotou trpícího člověka do světa víry, kde najde

práce naznačuje něco významného, když o ní sám Zvěřina mluví jako o „české teologické škole“³⁶.

Budu tedy sledovat nejdříve Zvěřinův život, abychom mohli porozumět kontextu doby, ve které vzniká jeho dílo, poté se vydáme do širšího rámce křesťanské pneumatologie, do její historie, do jejích trendů v historii. Následně se pokusíme odkrýt vrstvy pneumatologické kompozice v jeho teologicky zaměřených dílech a pojednáních a nakonec se vydáme do jeho *Teologie agapé*, kde budeme sledovat jeho pojednání o Duchu svatém s eklesiologickými přesahy, které jeho dílo naznačuje.

Josef Zvěřina – občan, kněz a teolog

Český římskokatolický kněz Josef Zvěřina se nesmazitelně zapsal do povědomí československé křesťanské obce i širší veřejnosti svou neutuchající schopností rozumět, domýšlet, komunikovat a mít odvalu tam, kde jiní neměli chuť, informace, přístup k zahraničním zdrojům či odvalu sdílet své poznání a názory veřejně. Nejde o to, že by v nelehké době 20. století sepsal nějak významný počet knih³⁷. Nejde o to, že by zpoza ambonu způsobil obrodu prostého lidu křesťanského. Nejde o to, že by používal svého vzdělání a postavení k sebeuspokojení či na druhé straně k pletichám, politikaření či dokonce manipulaci. Nakonec nejde ani o to, že to byl tak „skvělý člověk“, protože to, co ve svém životě dělal, čemu věřil, čemu (či lépe řečeno komu) se vydal, vlastně vždy viděl pouze v náznacích, a tak je nutno vidět jeho život v první řadě ze spirituálního hlediska a až poté z hlediska antropologického³⁸.

absolutní přijetí Bohem lásky. Učí nazírat Boží pravdu prizmatem Boží lásky.“ MÁDR, Oto, *Teologie agapé I.*, Praha: Skriptum 1992, s. 407-408.

³⁶ Do níž podle Zvěřiny patří také Adolf Kajpr, Antonín Mandl, Silvestr Braitto, Jan Event. Urban. Specifikace české teologické školy spočívá v tom, že vyrůstá v době paradoxů kulturních, politických i teologických. Více viz. ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 4.

³⁷ Knižní bibliografie Josefa Zvěřiny čítá cca 13 titulů majících formu kratších esejí vydaných převážně po roce 1989 a množství úvah a přednášek, které však knižní podobu nedostaly.

³⁸ Zdá se mi logické, že různé články, výpovědi a komentáře o životě a díle Josefa Zvěřiny spíše zdůrazňují jeho lidské stránky – jak jinak se o člověku vyjadřovat, ale na druhou stranu se domnívám, že jeho hlavní teologická koncepce, koncepce Agapé, byla pro něj spirituálním

Byl to muž promyšlené a pevné víry. Zvěřina zažil dvě politické, kulturní a mocenské diktatury. Žil v době, která se pokoušela začít realizovat *aggiornamento*³⁹ Druhého vatikánského koncilu⁴⁰ s jeho liturgickou obnovou, nově formulovaným sebepojetím římskokatolické církve, s novým přístupem k vědeckému poznání a pestrobarevnému světu náboženskému⁴¹, a to v zemi, která stojí na samé hranici bitevního pole tzv. studené války, zemi, kde je veškerý náboženský život podvázán a zredukován na minimum, zemi, kde neexistovala svoboda slova a kde byli lidé svázáni strachem a intelektuální korupcí. Jak příhodné mohou být pro jeho život slova Písma:

Věřil, a proto žil v zemi zaslíbené jako cizinec, bydlil ve stanech s Izákem a Jákobem, pro které platilo totéž zaslíbení, a upínal naději k městu s pevnými základy, jehož stavitelem a tvůrcem je sám Bůh. Ve víře zemřeli ti všichni, i když se splnění slibů nedožili, nýbrž jen zdálky je zahlédli a pozdravili, vyznávající, že jsou na zemi jen cizinci a přistěhovalci. Tím dávají najevo, že po pravé vlasti teprve touží.⁴²

Josef Zvěřina se narodil ve Strážce u Třebíče 3. května 1913, avšak jeho rodina se brzy po jeho narození přestěhovala do Vídně, kde otec pracoval jako zámečník. Po návratu zpět, v roce 1918, se na doporučení svého faráře dostává na studia v Praze, kde v roce 1932 odmaturoval na Arcibiskupském gymnáziu. Již v této době se ve Zvěřinově životě objevují první výraznější výzvy spirituálního charakteru. Protože pocházel z tradičně katolické rodiny, jistě se vnitřně vyrovnával s nábožensko-spoločenským hnutím charakterizovaným

východiskem, které prostě prakticky ve svém životě žil a naplňoval, a proto jeho zbožnost měla velmi silný lidský rozměr.

³⁹ Jde o proces přiblížování katolické církve současnému životu, charakterizovaný tradovaným výrokem papeže Jana XXIII., jehož odpověď na otázku, k čemu bude další koncil dobrý, okázale otevřel okno a řekl: „Chci nechat otevřená okna církve, abychom viděli na lidi venku a oni se zase mohli dívat dovnitř“. Citát viz PESCH, Otto, Hermann, *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh a odkaz*, Praha: Vyšehrad 1996, s. 32.

⁴⁰ Koncil proběhl v letech 1962-1965 a vydal celkem 16 dokumentů.

⁴¹ Mezi nevýznamnější dokumenty patřily právě: konstituce o posvátné liturgii, věroučná konstituce o církvi, věroučná konstituce o Božím zjevení, pastorální konstituce o církvi v dnešním světě, dekret o pastýřské službě biskupů v církvi, dekret o ekumenismu a deklarace o vztahu církve k nekřesťanským náboženstvím a o náboženské svobodě.

⁴² List Židům 11,9-14.

sloganem „Pryč od Říma“, které krátce po vzniku ČSR reformně zmítá náboženským, kulturním a společenským míněním obyvatel první republiky. Přesto zůstává přesvědčeným katolíkem, a co víc – ve svých 34 letech, po studiích na římské papežské koleji Nepomucenu, dne 11. 7. 1937 přijímá v Římě své kněžské svěcení. Z tohoto významného životního kroku lze logicky usoudit, že vnímal svou spiritualitu a životní směřování velmi vážně⁴³ a od nastoupené cesty se nijak neodchyloval. Také, jak se ukáže později v jeho životě, zůstane naprosto věrný katolické víře a je stále zaměřen na formaci a učení kleriků i laiků⁴⁴ s důrazem na akademickou i lidskou otevřenost, a to přes všechna pronásledování, věznění či perzekuci, které zažil. Fakt, že své životní poslání naplňuje jako katolický kněz, nese v sobě svědectví o niterné zbožnosti, která v jeho případě neznamená odcizení ani vzdálení se člověku. Právě naopak. Svůj úřad navždy nerozlučně sváže s blízkostí lidem, pedagogickým západem a silným citem pro lidskou svobodu⁴⁵. Po krátkém působení v duchovní správě⁴⁶ tuto svou charakteristiku poprvé výrazně prokáže roku 1942, kdy je po přednášení na náhradním protektorátním arcibiskupském teologickém ústavu se sídlem v Břežanech zajat a v roce 1942-1943 byl internován v Zásnukách⁴⁷ pro svůj protiněmecký postoj.

Po válce sepisuje svou disertaci⁴⁸ a v roce 1948 je na Univerzitě Karlově promován doktorem teologie. Jeho intelektuální schopnosti dalece

⁴³ O jisté výjimečnosti spirituality a bystrosti Josefa Zvěřiny nasvědčuje komentář jeho dlouholetého souputníka Oto Mádra, který o něm napsal: „Ke své eminentní roli rostl od mládí. V jiných časech by jeho kariéra patrně vyvrcholila biskupskou mitrou a kardinálským purpurem, jak mu už za studií předpovídali kolegové v římském Nepomucenu. Místo toho se stal jeho život přímo modelem kariéry směrem dolů.“ Citováno ze ZVĚŘINA, Josef, *Pět cest k radosti*, Praha: Zvon 1995, s. 13.

⁴⁴ NEUNER, Peter, *Laici a klérus? Společenství Božího lidu*, Praha: Vyšehrad 1997, s. 130.

⁴⁵ Oto Mádr o něm říká, že razí „třetí formu kněžství“, čímž myslí vedle kněžství v duchovní správě a kněžstvím řeholním kněžství v civilním zaměstnání. Citováno ze ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 13.

⁴⁶ V letech 1938-1942 působil jako kaplan ve Falknově (Sokolov), Pyšelech, Plzni a Praze v kostele sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze.

⁴⁷ Zde se také poprvé setkává s Oto Mádrem, který již tehdy obdivuje jeho „odvahu a obratnost při shánění živobytí po vesnicích pro hladovějící internované spolubratry.“ Citováno ze ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 10-11.

⁴⁸ Svou disertaci sepsal v oboru dějiny umění a zaměřil se v ní na fresky v jihofrancouzském Tavantu. Původně zamýšlel napsat kritickou disertaci o marxismu, tento projekt se však na poválečné Karlově univerzitě už nikdo neodvážil přijmout. Více na: <http://www.krestanskaakademie.cz/detail.php?id=12> (staženo 22. 2. 2010).

přesahovaly možnosti doby, ve které žil, a tak přes svůj zájem o vyučování dogmatiky pracoval jako asistent na katedře křesťanské archeologie a dějin umění. V této době se také setkává s chorvatským jezuitou a knězem Tomislavem Kolakovičem⁴⁹, který již za války organizoval studijní kroužky, tzv. Křesťanské akce s názvem Rodina⁵⁰, a to především na Slovensku. Toto setkání způsobilo, že před únorem 1948 Zvěřina kolem sebe vytvořil kruh intelektuálů, kněží a publicistů, kam patřili i Anastáz Opasek, Jan Čep, Alexander Heidler, Oto Mádr a další. Tomuto kroužku se přezdívalo "Zvěřinec" a znovu šlo o čistou Zvěřinovu snahu žít, promýšlet, sdílet a komunikovat svobodně náboženské myšlenky, diskutovat o věcech veřejných, kterým nastalá poválečná situace ve společnosti čelila. Tato setkání „anticipovala důraz na kvalitu osobního života křesťanů, jak s ní později přišel 2. vatikánský koncil a ještě poté evangelikální hnutí – společná modlitba v přátelském společenství, důraz na sebevydání, udržování vědomí živé víry.“⁵¹ Tyto kroužky se scházely až do podzimu roku 1952, kdy komunistický režim právě za tyto jeho náboženské aktivity odsoudil Josefa Zvěřinu na 22 let do vězení.⁵²

Po propuštění v roce 1965 (tedy po třinácti letech) Zvěřina vystřídal řadu dělnických profesí. V roce 1968-1970 založil s Otou Mádrem odborný teologický časopis *Via*⁵³ a z jejich podnětu začíná probíhat přednáškový cyklus pro laiky *Živá teologie*, který víc než teorii měl za cíl ovlivnit životní orientaci.⁵⁴ V roce 1969 nastoupil Zvěřina jako asistent na KTF v Litoměřicích, kde se habilitoval v oboru dogmatiky. Právě zde začíná vznikat na základě jeho bohaté přednáškové činnosti, která pokračovala i mimo fakultu v průběhu celých sedmdesátých a osmdesátých let koncepce i literární podoba jeho

⁴⁹ Bylo to právě on, kdo ovlivnil Zvěřinu novým konceptem organizace církevního života, založeném na principu užšího společenství.

⁵⁰ Šlo o laické hnutí, jehož účelem bylo jednak prosazovat katolická stanoviska ve společnosti, jednak rozvíjet vnitrocírkevní aktivity a zapojovat do nich laiky. Více viz. HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno: CDK 2007, s. 15-16; 23-24; 193-202.

⁵¹ HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 200.

⁵² Naplnil skutkovou podstatu trestného činu velezrady a špionáže.

⁵³ Více MÁDR, Oto, *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007, s. 49-55; KŘÍŽKOVÁ, Marie, Rút, *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou*, Praha: Zvon 1995, s. 98-103.

⁵⁴ MÁDR, *V zápasech za Boží věc*, s. 60-63.

osobitě *Teologie agapé*. Ta zdaleka není pouhou teologickou kompilací dogmatiky, nýbrž silně akcentuje vztahovost trojjediného Boha, ale také hlubokou vztahovost Boha a člověka. Jeho neabstraktní pojetí teologie je otevřeno současnému světu, jeho otázkám i kritikám, nese v sobě starost o srdce člověka a tomuto člověku přibližuje Boha lásky, v níž usiluje o shodu a vyváženost rozumu a srdce, logu a agapé. Taková teologie nezůstává v posledku pouze na stránkách zaprášených knih, ale prakticky se projevuje v rovině filosofické, mravní, sociální a teologické. Tím Zvěřina mnohým ukázal celkem novou podobu kněžství – vedle kněžství ve farní správě a řeholní komunitě kněžství spojené s civilním zaměstnáním a přirozeností.

„V sedmdesátých letech se stal aktivním členem Charty 77 a dalších občanských iniciativ. Je třeba poznamenat, že v dobovém kontextu byla angažovanost v rámci Charty 77 pro Zvěřinu riskantní i v tom smyslu, že katolická církev – a zde máme na mysli i její nekolaborující část – dlouho hleděla na Chartu 77 a podobné aktivity s nedůvěrou.“⁵⁵ Tato odvaha a občanská angažovanost je pro Zvěřinovu spiritualitu charakteristická, a tak se v sedmdesátých a také osmdesátých letech plně věnuje přednáškové činnosti. Své přednášky zahajoval pravidelně „politickými aktualitami a teprve potom vyučoval teologii, zkoušel a zpovídal.“⁵⁶ Zvěřinova nezastupitelná role se však neprojevila pouze v neúnavné přednáškové činnosti po celém území tehdejší ČSSR, ale i v „prorockém“ vidění stavu církve a nutnosti její obrody především v oblasti komunitární spirituality, lidských práv a náboženské svobody. To mělo za následek výraznou proměnu postojů a nakonec i role celé římskokatolické církve, jejímž nositelem se stal kardinál František Tomášek⁵⁷. Tento zprvu komunistickému režimu vhodný, zastrášený, nekonfliktní a opatrný muž, který se stavěl zpočátku k občanským aktivitám některých kněží kriticky, doznává v osmdesátých letech myšlenkové proměny právě pod vlivem Zvěřinovým, který v tomto klíčovém období silně akcentuje svůj životní postoj

⁵⁵ HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 243

⁵⁶ HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 243

⁵⁷ František Tomášek (30. 6. 1899 - 4. 8. 1992) byl jmenován kardinálem 26.4.1976 papežem Pavlem VI.

a výraz zbožnosti. Na počátku období normalizace píše Zvěřina výzvu Františku Tomáškovi: „Otče biskupe, zapřísahám Vás, neposlouchejte nikoho – ani mne – ale Ježíše Krista! Ať se odhodláte k životu podle pravdy! Ujměte se bezbranných, ujměte se hanobených a pronásledovaných, přijměte snad poslední legální šanci, kterou Vám dávají naše zákony a mezinárodní závazky, abyste zachránil církev před hanbou a pozvolnou smrtí. Tolik se modlíme pro episcopo nostro Francisco: Josef Zvěřina.“⁵⁸ Poté je zformován kardinálův neoficiální poradní sbor⁵⁹, který primase českého a tím i celou katolickou církev přivede k jasnému, občanskému, humanisticky prodemokratickému postoji, který vrcholí v přelomových událostech roku 1989, kdy se jednoznačně přihlásí k demokratickému vývoji společnosti⁶⁰ a uvede katolickou církev do nového období.

Josef Zvěřina je jmenován 10. 5. 1990 čestným děkanem na znovu obnovené Katolické fakultě Karlovy univerzity. Když v listopadu 1989 vzniklo v Praze občanské sdružení Křesťanská akademie Praha, které navázalo na práci podzemních teologických a filosofických kroužků z dob totality, Josef Zvěřina se stal jeho prvním prezidentem⁶¹. Umírá náhle 18. srpna 1990 při koupání v moři u Nettunna ve věku 77 let.

⁵⁸ HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 98.

⁵⁹ Kromě Josefa Zvěřiny je v tomto úzkém kontaktu také Oto Mádr, Václav Malý, František Lízna, Jan Sokol, Tomáš Halík a další.

⁶⁰ Znamé je jeho prohlášení *Všemu lidu Československa* ze dne 21.11.1989. Text prohlášení uveřejněn v prosincovém čísle katolického měsíčníku *Nový život*. Text prohlášení uveřejněn na http://www.scriptum.cz/novyzivot/novy_zivot_1989_12.pdf (staženo 26.3.2010).

⁶¹ Po smrti Josefa Zvěřiny byl nástupcem zvolen Prof. Tomáš Halík, jeden z nejvýznamnějších žáků J. Zvěřiny. Jeho volba byla opět potvrzena v roce 1993, kdy bylo také sdružení přejmenováno na Českou křesťanskou akademii a poté znovu v letech 1999 a 2005. více na: <http://www.krestanskaakademie.cz/kdo-jsme> (staženo 22.2.2010).

2. Pojednání o Duchu svatém ve Zvěřinově teologickém díle

Jak jsem již uvedl, Josef Zvěřina nenapsal mnoho dlouhých knih⁶². Vlastně by se dalo říci, že naprostá většina jeho psaných textů byly spíše kratší studie, příspěvky do nejrůznějších sborníků, časopisů a pro Zvěřinu charakteristické také kratší glosy a eseje⁶³, které tvoří základ jeho knižních publikací, jež tvoří jakousi jeho teologickou antologii. Dříve než se podíváme na ucelenou Zvěřinovu pneumatologii prezentovanou v jeho nejvýznamnějším díle *Teologie agapé*, soustředíme pohled na pneumatologické glosy či poznámky v jeho ostatních pracích. Teologické úvahy a články mu vycházely i cizojazyčně⁶⁴, ale v naší zemi mu vyšlo několik desítek článků především ve samizdatových sbornících *Teologické texty*⁶⁵ a *Via – časopis pro teologii*⁶⁶.

V roce 1965 byl Josef Zvěřina propuštěn z vězení a ocitá se v době, která začíná dýchat novými společenskými výzvami danými uvolněním tuhé sovětské politiky. Začíná se hledat „socialismus s lidskou tváří“ a tato snaha nakonec společensky vyústila do událostí kolem pražského jara 1968. V roce 1965 také skončil Druhý vatikánský koncil, který otevřel obrovské množství nových výzev římskokatolické církvi, jak v oblasti teologického bádání, vztahu církve a společnosti, tak i uspořádání a jednání církve samé. Zvěřina, který v této době pracuje především v dělnických profesích⁶⁷, svůj volný čas plně věnuje sběru aktuálních informací ze zahraničí⁶⁸ a zapojuje se do rozvoje spontánního hnutí koncilové obnovy. Hnutí se snažilo aplikovat výsledky

⁶² Knižně vyšlo celkem 13 titulů z nichž většina má formu kratších esejí: *Znaková funkce obrazu ve filmu*, Praha 1968; *L'esperienza della Chiesa*, Jaca Book 1971; *Výtvarné dílo jako znak*, Obelisk 1971; *Il coraggio di essere Chiesa*, CSEO 1978; *Ich habe mich entschieden. Mut zum Glauber*, Herder 1980; *Odvaha být církví*, Opus bonum 1983; *Dialog o víře*, Opus bonum 1984; *Maria*, Opus bonum 1988; *La gioia di essere Chiesa*, CSEO 1990; *Teologie agapé I. a II.*, Skriptum 1992 a 1994; *Pět cest k radosti*, Zvon 1995; *Vzdor ducha*, Vyšehrad 2002.

⁶³ O Zvěřinově bibliografii více viz. ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, str. 248-258.

⁶⁴ Především v italském a německém jazyce.

⁶⁵ První číslo vyšlo v roce 1978.

⁶⁶ Vycházející pouze v letech 1968-1970.

⁶⁷ Byl topičem, prodavačem, dělníkem, kustosem depozitáře Národní galerie v Praze.

⁶⁸ Soustředil se především na laické i odborné komentáře výsledků koncilu.

Druhého vatikánského koncilu v našich podmínkách. Zpočátku spontánní činnost se později mění v organizované sdružení, které se nazvalo Dílo koncilové obnovy⁶⁹ a mělo dva hlavní úkoly: působit uvnitř církve i uvnitř společnosti.⁷⁰ Tyto cíle plně odpovídaly Zvěřinovu chápání potřeb církve i společnosti a cestu dál viděl v Boží lásce agapé a živé vztahovosti tradice a nových výzev.⁷¹ Jeho „janovský“⁷² přístup ke společenskému dění i teologii se nejprve v nástinu objevuje v jeho drobnějších pojednáních, v nichž se věnuje společenský ožehavým tématům, ve kterých však vždy zastává i silnou vyznavačskou pozici.⁷³ Zvěřina se tomuto hnutí v letech 1965–1969 plně věnoval a nasadil se pro to, aby toto dílo intelektuálně podpořil. Jedním z plodů tohoto nasazení je i jeho redakční činnost v časopise *Via*.

Články v časopise *Via* a *Teologické texty*

Via – časopis pro teologii byl určen především pro teologickou formaci studentů teologie, kněžstva, ale s přesahem dotýkajícím se významně také teologického vzdělávání laiků v římskokatolické církvi i mimo ni. Periodikum si kladlo zdánlivě prostý cíl, a to „hledat rovnováhu mezi teologickou teorií a praxí, mezi abstraktním myšlením a konkrétní zkušeností, mezi imanentními a transcendentními hodnotami, mezi tradicí a pokrokem“.⁷⁴ Ve *Via* vyšlo Zvěřinovi několik článků týkajících se tématu svobody vyznání⁷⁵. Jak ještě poukáží v kapitole pneumatologie *Teologie agapé*, považoval práci na proměně světa a boj za svobodu za projev charismatu Ducha. Tuto svobodu hájil nejen proti samému komunistickému režimu v jeho nespravedlivých

⁶⁹ DKO bylo ustaveno 13.-14.5.1968 na Velehradě. Předsedou Díla se stal biskup Tomášek.

⁷⁰ Více viz. HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 279-280.

⁷¹ KRÍŽKOVÁ, *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou*, s. 98-103.

⁷² HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 279.

⁷³ V této době samizdatově vydává například velmi zajímavou práci *Malý hovor o TGM*. Zvěřina tímto pojednáním silně prolamoval bariéru mezi katolíky a nekatolíky a ukazoval přijatelnější tvář katolicismu těm, kteří proti němu stále vznášeli své námitky. Více viz. HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 296-301.

⁷⁴ *Via – časopis pro teologii* 1-1/1968 str.1 (staženo 26.2.2010) http://depositum.cz/knihovny/via/tiskclanek.php?id=c_20261.

⁷⁵ Např. *Via – časopis pro teologii* 1-1/1968 s. 6-7; 1-2/1968 s. 25-17.

projevech, ale i proti západnímu tlaku na rychlou proměnu politických poměrů v naší zemi a rychlou reakci místní církve. Vystupoval apoliticky a hájil svou církev před vnějšími pózami i vnitřní nedospělostí.⁷⁶ Zvěřina směle vyznával „křesťanský světonázor“, který má ve svém středu kříž, onu vertikální i horizontální křížovatku, s níž se stále znovu a znovu musí věřící člověk setkávat. Kde je více vertikály, nesmíme zapomínat na to, že jsme také společenstvím a službou světu, a kde je víc horizontály, nemáme zapomínat na to, že pouze v Bohu a jeho Slovu má život přesah a smysl.⁷⁷

První příkladnou veřejnou teologickou práci Zvěřina prezentoval ve své studii tištěné na pokračování a nazvané *Transsubstanciace, transsignifikace a sémiotika*.⁷⁸ V této studii Zvěřina poodkrývá svou metodologii, která se skládá především ze solidního historického exkurzu do problému a jeho analýzy s nastíněním řešení. To v tomto případě Zvěřina spatřuje v „trojičním chápání eucharistie“ a v nerozlučování Boží přítomnosti v jiných prvcích bohoslužeb, aby například nebyl přetížen christologický důraz a přetvořen lidovou zbožností na kult. Vztahovost Trojice a důsledky této vztahovosti, jak pro odborné teologické disciplíny, tak pro praktické uplatnění vztahovosti a lásky v církvi, se stanou samotným základem jeho dogmatiky.

Přestože se články ve *Via* nijak přímo, explicitně netýkají křesťanské pneumatologie, je z nich patrný silný trinitární důraz. Znovu si musíme uvědomit, že jde o první články, které veřejně publikoval v českém jazyce po svém třináctiletém věznění. Jeho literární práce se teprve rozbíhá a krystalizuje v jasnější podobu. Po pouhých dvou ročnících vydávání tohoto časopisu končí a Zvěřina pak publikuje své články především v *Teologických textech*.

Teologické texty jsou odborným časopisem reprezentujícím především moderní katolickou teologii⁷⁹. Za komunistické éry, kdy byla o solidní moderní

⁷⁶ *Via – časopis pro teologii* 1-2/1968 s. 21; *Via – časopis pro teologii* 2-2/1969 s. 17.

⁷⁷ *Via – časopis pro teologii* 1-3/1968 s. 41.

⁷⁸ *Via – časopis pro teologii* 2-4/1969 s. 53-54, 2-6/1969 s. 89-92, 2-7/1969 s. 108-111 a 2-8/1969 s. 121-126.

⁷⁹ V současnosti je odpovědným redaktorem PhDr. Jolana Poláková. Kritici časopisu poukazují na nenaplnění příliš širokého záběru časopisu, dále na spíše liberální pojetí periodika či na jistou „samolibost“ v sebehodnocení úrovně článků. Více viz. (staženo 8.3.2010)

katolickou teologii velká nouze, vycházel časopis samizdatem. Studie zahraničních i domácích teologů byly často psanými přednáškami a zároveň ozvěnou dialogu se čtenáři či posluchači. Měly nejen informativní, ale především formativní charakter. Snažily se dát určitý tvar českému teologickému myšlení, ale také životu z víry. Ducha časopisu udávali, směřování určovali a na redakci pracovali především dlouholetý šéfredaktor a teolog Oto Mádr a redaktor Josef Zvěřina. I dvacet let po sametové revoluci je podle jeho tvůrců tento časopis:

především prostorem dialogu, dialogu vnitrocírkevního, ekumenického i dialogu se světem. Pokouší se být inspirujícím zdrojem teologických i spirituálních myšlenek a postojů, snaží se o náročnou úlohu být středem gravitujících postojů a přístupů. Věnují se nejen specializovaným teologickým čtenářům, ale také všem, kdo mají otevřenou mysl a srdce; nepřestávají nabízet zkušenosti protrpěné teologie a duchovního života z těžkých let. Reprezentují stále pojetí věrné a zároveň otevřené církve, jež žije z pramenů evangelia, tradice i současné situace.⁸⁰

Zvěřinovy příspěvky, které časopis uveřejnil⁸¹, se vždy snažily být praktického rázu, poskytovaly informace o aktuální situaci v teologickém díle s častými odkazy na Druhý vatikánský koncil. Uvedu zde dva příklady takových článků, které mají pneumatologický přesah a ve kterých je možno sledovat Zvěřinův vztahový trinitární přístup.

V roce 1983 vyšel článek *Vykoupení a spása*⁸². Tuto teologickou soterologii podává Zvěřina nikoli v duchu polemického či apologetického, ale spíše katechetického. Po vysvětlení pojmu vykoupení a toho, koho se týká, položí důraz na to, že spása není jen teologickou spekulací. Vykoupení nikdy nesmí být vzdáleno životu a ve skutečnosti životu ani vzdáleno být nemůže, vždyť v něm nejde jen o „zadostiučinění za urážky Boha“, ale je aktivním výrazem Boží lásky, která se dává, aniž čeká něco zpět. Je to „Otec, skrze

http://www.revetrivium.cz/clanek/2008_2/teologicke_texty_cast_i_samizdat.

⁸⁰ <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=1194> (staženo 9.3.2010).

⁸¹ Článků uveřejněných v Teologických textech bylo více než dvacet.

⁸² *Teologické texty*, 1983, č.8.

Syna, v Duchu svatém – celý Bůh s námi a pro nás, v nás a před námi. Dává nám účast na svém životě, vtahuje nás do svého společenství. Duch svatý zpřítomňuje vykoupění v každém křtu...⁸³ Spasení se děje. Je nutné na ně reagovat, odpovědět, vstoupit do něj. Silný trinitární rozměr Zvěřinovy soterologické úvahy je dán důrazem na to, že se na vykoupění plně, jednotně a přece specificky podílí Bůh Otec, Bůh Syn i Duch svatý. Vykoupění není pouze minulou událostí či soukromou věcí věřícího, ale je také „pověřením a posláním“.⁸⁴ Dílem a působením Ducha svatého v nás a skrze nás se vykoupění a spása uskutečňuje, a co víc, jsme charismatickými dary Ducha jako církev zasvěceni k službě smíření – vykoupění.

Z hlediska praktické pneumatologie je zajímavý článek *Obnova „laikátu“*, který byl původně určen pro přípravu biskupské synody v roce 1987 a který vyšel v *Teologických textech* ve zkrácené verzi⁸⁵. Hned v úvodu se Zvěřina věnuje otevření tématu poslání laiků v církvi a vidí v novém přístupu „především dílo Ducha svatého, který vdechl nové poznání a odvahu vidět celek Kristova díla v pravém světle“.⁸⁶ Ano, kněží i laici v církvi mají „společné kněžství“. Obojí stav je pečetí Ducha svatého včleněn křtem do Božího lidu. Obojí stav je biřmováním posilován stejným svatým Duchem a tak Kristem pověřován k apoštolátu. U laiků však nejde o apoštolát hierarchický. Jde o apoštolát udělený přímo od Krista a k tomuto laickému apoštolátu dostávají laici od Ducha svatého specifické dary.⁸⁷ Kde se má laický apoštolát uplatňovat? V rodinách, bydlištích, na pracovištích. Tam všude je hierarchický apoštolát biskupů a kněží pouhým hostem, pomocníkem a rádcem. Zvláštní zamyšlení věnuje Zvěřina i postavení žen ve společenství církve. Zde se pustí do polemiky s tradičním předkoncilním dogmatickým či biblickým exegetickým klišé o tom, že ženy mají v církvi pouze mlčet.⁸⁸ Hájí

⁸³ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 53.

⁸⁴ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 54.

⁸⁵ *Teologické texty* 1987, č.12, Stejný text vyšel i v TT v roce 2003, č.2. Plná verze byla otištěna v ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 61-76.

⁸⁶ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 61.

⁸⁷ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 64.

⁸⁸ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 73.

plné místo žen ve společném kněžství a nakonec si položí provokativní otázku: „Neměli by ti, jimž je svěřena plnost kněžství Kristova, rozpoznávat znamení doby, potřeby církve a volání Ducha? Nenastala potřeba zasvěcených a posvěcených žen pro veliké dílo v církvi i ve světě?“ Zvěřina si však na tuto otázku odpovídá šalamounsky: „Nezdá se, že by toto odpovídalo výzvám doby a poslušnosti Duchu... Šlo by o zasvěcení a svěcení zvláštní, které by souhlasilo s Boží stvořitelenskou myšlenkou o ženě... Nejde však o klerikalizaci žen!“⁸⁹ Naráží tím na kněžské svěcení žen biskupem skryté církve Felixem M. Davídkem, které působilo v církvi neblahé pnutí.⁹⁰

Základní charakteristika knihy *Teologie agapé*

Další články, které původně vycházely samostatně⁹¹, našly své místo v souborném teologickém díle, které Josef Zvěřina nazval *Teologie agapé*.

Zvěřinova *Teologie agapé* je jednoznačně nejrozsáhlejší souborné dogmatické dílo české katolické teologie 20. století. Dílo vzniklo v době totality, přesněji řečeno v letech 1969–1990 a svou knižní podobu dostalo v letech 1992⁹² a 1994⁹³. Je paradoxní, že „teologie Boží lásky“ vznikla v období vlády třídní nenávisti a násilí. Takto fakticky toto dílo dobově zarámoval Zvěřinův dlouholetý přítel a spolupracovník Oto Mádr.⁹⁴ Jistý paradox může být spatřován i v tom, že takovéto dílo vzniká v kulturně, nábožensky, intelektuálně i společensky podvázaném prostředí a totalitním

⁸⁹ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 74-75.

⁹⁰ HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 67-71; 265-268.

⁹¹ Například článek *Za novou cestou teologie*, který původně vyšel ve sborníku *Odvaha být církví* v roce 1981 se stal součástí úvodní kapitoly *Teologie agapé I.*, s. 12-42. Ekleziologické články, týkající se postavení laiků byly doplněny a staly se součástí Zvěřinovy *Teologie agapé II.*, s. 74-76 a 91-93.

⁹² Vyšel první díl *Teologie agapé* s kapitolami: Princip, východiska, jevy lásky; 2.kapitola: O víře, Božím sebedílení a paměti církve; 3.kapitola Duch svatý, dar a dárce, duch lásky a pravdy; 4.kapitola Boží láska s člověkem.

⁹³ Vyšel druhý díl *Teologie agapé* s kapitolami: Kristovo společenství lásky; O Marii, Účast na vnitřním životě; Svátostný život; O Bohu zjevení a naší víry a Tajemství naplnění.

⁹⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 407.

politickém systému.⁹⁵ Dalším paradoxem je, že Zvěřina stráví mnoho let v žaláři, který se nedá srovnávat s prostředím univerzitních knihoven, kde podobná díla obvykle vznikají. Paradoxem zůstává i fakt, že celá koncepce *Teologie agapé* pojednává o vztahu myšlenkového dogmatického poznání a osobní zbožnosti křesťana. Není divu, že tuto „žitou teologii“⁹⁶ Zvěřina nepřetěžuje intelektuálními spekulacemi, ale snaží se uchopit výzvy, které teologie klade před současnou církev.

Proč Zvěřina nazval své dogmatické dílo *Teologie agapé*? Teologie podle něj není pouze vědním oborem. Není jen vědou o Bohu⁹⁷, přestože musí zůstat systematickou a kritickou reflexí víry. Teologie má co do činění s tajemstvím člověka v Bohu a Boha v člověku. Je tedy bytostně vztahová. Z tohoto konceptu jednoznačně vyplývá, že teologie není jen neosobní vědní disciplína, která hledá „věčné“ pravdy o Bohu, ale že má i svého příjemce, člověka, a proto je teologie v interakci s tím, co a koho poznává. Jde ale o víc než o intelektuální dialog. Teologie lásky má významný formativní charakter a klade před člověka osobní výzvy víry, naděje a lásky. Nová teologie má mít vztahový charakter, protože „Agapé je vnitrobožskou jednotící silou“⁹⁸. Proto bude muset radikálněji vyslovovat a vyznávat primát lásky jako své východisko, průvodce i cíl. Láska jako východisko, průvodce i cíl⁹⁹ nejsou ve Zvěřinově koncepci pouhá tři slova.

Východisko lásky spočívá v tom, že křesťanská teologie má svůj původ v Božím láskyplném sebedílení se člověku. Všechno, co jsme schopni o Bohu

⁹⁵ Zvěřina označuje tento paradox za klíčový a podstatný pro vznik jakési umlčené „české teologické školy“, kterou představují S.Braitto, A.Kajpr, A.Mandl, J.E.Urban a další. Více viz. ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 171 a ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 3-4.

⁹⁶ Tento termín užívá nejčastěji v souvislosti s Josefem Zvěřinou Oto Mádr. Takto se také jmenovaly teologické kurzy, které Zvěřina mnoho let organizoval.

⁹⁷ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 171.

⁹⁸ Vhodně tento vztah teologie a vztahovosti popisuje Ivana Noble: „Teologie jako kritická reflexe lásky se nemůže spokojit s uctíváním lásky jako pojmu ani s propagací lásky jako uniformního jednání...Rozumět výrazu láska můžeme teprve tehdy, když vidíme někoho, kdo miluje tak, že sdílení toho, co je a co má, činí toho druhého lepším člověkem, kultivuje jeho jednání, dává mu možnost překonávat své sobectví, provokuje v něm touhu po spravedlnosti...Je třeba rozšířit teologický záběr o témata jako je následování, duchovní život a spravedlivé jednání.“ Citováno z NOBLE, Ivana, *Po Božích stopách*, Brno: CDK 2004, s. 24; ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 24.

⁹⁹ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 171-172.

Otci, Synu Ježíši Kristu a Duchu svatém pozitivně říct, má svůj základ v Božích činech lásky.¹⁰⁰

Láska jako průvodce teologie znamená, že kdykoli se teologické bádání vydá na cestu pouhé filosoficko-teologické spekulace, je nutné uplatnit syntézu nejen s biblicko-teologickým pojetím lásky, ale také hledat odpověď po praktickém láskyplném dialogu s druhými a službě druhým.¹⁰¹

Láska jako teologický cíl naznačuje přístup, který podle mého soudu ukazuje na to, co Zvěřina viděl jako důležité ve slovech apoštola Pavla v Prvním listu do Korintu:

Kdybych měl dar prorocství, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všecko poznání, ano kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem. A kdybych rozdal všecko, co mám, ano kdybych vydal sám sebe k upálení, ale lásku bych neměl, nic mi to neprospěje. Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy. Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy. Ať se děje cokoliv, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá. Láska nikdy nezanikne. Prorocství - to pomine; jazyky - ty ustanou; poznání - to bude překonáno. Vždyť naše poznání je jen částečné, i naše prorokování je jen částečné; až přijde plnost, tehdy to, co je částečné, bude překonáno.¹⁰²

Jakou roli v *Teologii agapé* má Duch svatý a k čemu Zvěřina v této souvislosti odkazuje? Duch prostředkuje vztah agapé uvnitř Trojice do lidské pospolitosti.¹⁰³ Jakým způsobem to činí? Bydlí v nás, je nám darován, pravdivě zjevuje Otce a Syna, dává dary jednotlivcům i církvi a je pečetí společenství.¹⁰⁴

Zhodnotíme-li na tomto místě to, co jsme zatím uvedli, musíme začít od konce. Zvěřina uvažuje bezesporu trinitárně, tedy i pneumatologicky, což znamená, že v Duchu svatém vidí nám aktuálně se zjevující vztah trojjediného

¹⁰⁰ Stvoření, jednání s Izraelem, příchod Božího Syna na zem a jeho dílo kříže, vznik církve a naplnění dějin světa má svůj původ v lásce, vždyť „Bůh je láska“ 1.Janova 4,8 a 16.

¹⁰¹ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 173.

¹⁰² 1 Korintským 13,2-10.

¹⁰³ ZVĚŘINA, Josef, *Teologie agapé II.*, s. 347-358.

¹⁰⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 24 a ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 192-193.

Boha. Ekonomie spásy je nejen souborem dějinných událostí , ale v Duchu svatém jsou tyto události stále živé, aktualizují se a kladou před nás stále nové výzvy. V Duchu svatém je naše poznání, hermeneutika, poslání i poselství neoddělitelně spojeno se samotným Bohem a Duch svatý nás uvádí do přímého nadpřirozeného interpersonálního vztahu nejen mezi křesťany navzájem, ale do transcendentního vztahu s trojjediným Bohem.

Důvodem, proč Zvěřina klade takový důraz na specifickou roli Ducha svatého je, že nevidí Ducha svatého „pouze“ jako třetí osobu Boží Trojice, ale i jako svébytnou bytost.¹⁰⁵ Za druhé není možné smysluplně mluvit o imanentně trojjediném Bohu, pokud bychom nemluvili i o Duchu svatém. Pneumatická vztahovost se stala východiskem, ke kterému se Zvěřina ve své práci neustále vrací a v neustále nových variacích tato východiska promýšlí. Dá se proto říct, že pneumatologie hraje v jeho teologii důležitou roli, přestože se k explicitním výroky o Duchu svatém teprve postupem času propracovává a tyto explicitní výroky vrcholí v *Teologii agapé*.

V následujících kapitolách se budeme zabývat třemi oblastmi, v nichž své učení o Duchu svatém Zvěřina výrazně rozpracovává. Za prvé se ve své *Teologii agapé* věnuje přímo Duchu svatému a učení o něm v souvislostech, které vycházejí z biblických základů, historického přehledu působení Ducha až po teologický výklad učení o Duchu svatém. To bude obsahem následující kapitoly. Jak vypadá trinitární teologický koncept nejsvětější Trojice viděný prizmatem Agapé a Pneuma? To budeme sledovat v kapitole Trinitární vztahový koncept. Nakonec se ve třetí části ponoříme do Zvěřinovy ekleziologie, která má v jeho podání výsostně praktické uplatnění a je výrazným příspěvkem do moderní teologické diskuse.

¹⁰⁵ „Bylo by žalostným omylem popírat živou skutečnost, svébytnost a vlastní činnost Ducha svatého. Jde zcela podstatně o správné přiřazení Boha, Ježíše a Ducha, které vyzdvihuje jak skutečnou rozlišenost, tak i nedílnou jednotu.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 208.

3. Pneumatologie v *Teologii agapé*

Jak jsme se již zmínili, Zvěřinova *Teologie agapé* je jednoznačně nejrozsáhlejší souborné dogmatické dílo české katolické teologie 20. století. Učení o Duchu svatém v ní najdeme v samostatné kapitole, která čítá celých 110 stran¹⁰⁶. Nejenže pneumatologii věnuje samostatný oddíl, ale pneumatologický přesah zachová a přenáší jej do mnohých dalších kapitol, jak poukáží v kapitole o Nejsvětější trojici a kapitole o ekleziální pneumatologii.

V úvodu své pneumatologie Zvěřina mimo jiné píše:

Nevyznáváme pouhý monoteismus, ani „christologický monismus“ či „jezuologii“, tj. výlučné soustředění na Krista, ale víru v trojjediného Boha. Víra v Ducha svatého otevírá cestu z jednostranného „kultu slova“ (tzn. protestantismu), z jednostranného uplatňování práva a moci (tzv. katolicismu), z jednostranného kultu Ducha svatého (tzv. letniční hnutí). Duch svatý totiž činí z Písma svatého živé Boží slovo, které je mocné a proniká až na rozhraní duše a ducha (Žid 4:12), právo, moc a morálka je Duchem svatým proměněna v řád a službu lásky, svátosti nejsou obřady, ale dary Ducha svatého, lidský zápal a blouznivé nadšení chrání Duch svatý „zdravým učením“, svatou kázní a rozlišováním duchů, neboť ne každý duch je od Ducha. Křesťanství bez Ducha svatého ztroskotává.¹⁰⁷

Tento úvod, kterým se otevírá třetí díl Zvěřinovy dogmatiky, je metodologicky pojatý tak, že se nejprve zabývá biblickými základy učení o Duchu svatém. Tento přístup je spíše obvyklý u protestantských teologů, ale protože Zvěřina svou práci koncipuje otevřeně, dnes bychom řekli ekumenicky, položení biblického základu je pro komunikaci křesťanů z různých křesťanských tradic dobrým fundamentem a skvělým komunikačním mostem¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Toto je po kapitolách o Christologii, trojjedinosti a ekleziologii nejdelší oddíl.

¹⁰⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 97-98.

¹⁰⁸ Zvěřinův žák a spolupracovník Pavel Hradílek k tomuto přístupu poznamenává: „Zvěřina dobře věděl, jak moc je pro protestanty důležité, aby učení bylo podloženo biblickými citacemi“.

Biblické základy

Biblické základy učení o Duchu svatém jsou logicky pojaty chronologicky a začínají odkrýváním bohaté sémantické roviny hebrejského slova *rúach*. Oživující Boží dech je jedna ze základních významových rovin tohoto slova a odkrývá nádherný obraz, protože nám ukazuje, že náš dech je z dechu Božího, náš život z Božího života, náš duch z Ducha Božího. „Dech Boží lásky ustavuje člověka, jako tvora oživeného dechem – Duchem Božím.“¹⁰⁹ Van neboli vítr Ducha Božího je dalším významem *rúach* a odkazuje nás k obrazu neviditelné Boží přítomnosti a působení¹¹⁰. Ve Starém zákoně jde více o obrazy Ducha než o teologické výroky o Duchu svatém či Bohu a nemluví se o existenciálním spojení Boha a Ducha. Duch se vždy uvádí s nějakým přídavným jménem, aby bylo jasné, na koho je navázán. Starý zákon neříká, že Jahve je duch, ale že Jahve má ducha. Duch Jahvův působí nejen ve stvoření, které starozákonní pisatelé mohou pozorovat (např. dává život, pracuje v přírodě, působí úrodu a přináší vláhu, působí katastrofy či chrání Izrael), ale dává člověku schopnosti duševní i duchovní¹¹¹.

Starý zákon začal také velmi významně spojovat hebrejské slovo *rúach* s dalším hebrejským slovem *dábár* což znamená *slovo*. *Slovo* ve Starém zákoně zdaleka není pouhým verbálním výrokem, ale stojí za ním charakter a autorita toho, kdo mluví, tedy Boha. Bůh dal Izraeli *slovo* smlouvy a Duch je v nás realizuje (uskutečňuje) přivádí k životu¹¹². Duch mluvil skrze proroky. Jejich *slovo* se tak stalo *slovem* Božím se vší autoritou, která z toho plyne. Prorokování a odkrývání duchovních souvislostí a reality se stane pro dějiny spásy popisované starozákonními autory podstatným a základním způsobem Božího jednání s lidmi. Nakonec Duch Boží přesáhne i období soudců, králů a proroků Izraele, když Izajáš prorokuje o Mesiáši:

¹⁰⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 100.

¹¹⁰ Gn 1,2; Gn 3,8; Gn 8,1; Ex 14,21; Ex 15,8-10; Nm 11,31; Dt 32,9; Žl 104,4; Žl 135,7; 1.Král 19,11; Žl 18,16; 2.Sam 22,16; Iz 40,7; Job 4,9; Job 37,10; Sof 2,2 atd.

¹¹¹ Gn 41,38; Ex 31,3; Ex 35,31; Nm 11,17-29; Dt 34,9; Sd 3,10; Sd 14,6; Sd 15,14 atd.

¹¹² Izajáš 59,21.

I vzejde proutek z pařezu Jiřajova a vřhonek z jeho kořenř vydá ovoce. Na něm spořine duch Hospodinřv: duch moudrosti a rozumnosti, duch rady a bohatřrské síly, duch poznání a bázně Hospodinovy. Báznř Hospodinovou bude prodchnut. Nebude soudit podle toho, co vidř oři, nebude rozhodovat podle toho, co slyřř uři, nřbrř bude soudit nuzně spravedlivř, o pokornřch v zemi bude rozhodovat podle prava. Źezlem svřch řst bude břit zemi, dechem svřch rtř usmrtřř svřvolnřka. Jeho bedra budou opásána spravedlnostř a jeho boky přepásá vřrnost.¹¹³

Mesiáš přivede/přinese nový eschatologický vřk, v němř se přítomnost Ducha bude projevovat nejen v přřrodě, nejen v Izraeli, ale mezi vřemi lidmi a stane se tak univerzálnř zkuřenostř i garantem Bořřho jednání a dokonavatelem dřjin vesmřřu¹¹⁴.

Zvlářtnř, přesto spřře pouze informativnř prostor Zvřřina vřnuje vřskytu slova *rřach*¹¹⁵ v době intertestamentárnř. Zvřřina se pak vydá po stopě *pneumatu* v pozdnřch starozákonnřch spisech, které tvořř most mezi SZ a NZ. Vřimne si, ře „je to předevřřm moudrost, která má v těchto knihách vřznamné mřsto a připravuje novozákonnř vřpovřdi o Logu a Duchu.“¹¹⁶ Popis Moudrosti řerpá předevřřm z deuterokanonickřch knih *Sirachovec*¹¹⁷ a *Moudrost*¹¹⁸, ze kterřch sice není jasné, zda je tato Moudrost sám Jahve nebo pvnř stvořenř, ři je mřněno *Slovo* nebo *Duch*, na druhou stranu poskytne deuterokanonická literatura dostatečnř prostor pro křestřanskou christologizaci a pneumatologizaci Moudrosti¹¹⁹. Tuto nerozliřenost *Slova* a *Ducha* Zvřřina vítá a poukazuje na tuto provázanost a vztah v celřch dřjinách spásy. Starozákonnř přřnos shrnuje slovy: „Dovoluje nám, dneřřm lidem, hlubokř vřhled do Bořřch tajemstvř, které nám rozvinulo novozákonnř zjevenř.“¹²⁰

¹¹³ Izajáš 11,1-5 a Izajáš 42,1.

¹¹⁴ Ezechiel 37; Joel 3.

¹¹⁵ V tomto období se daleko vřice než hebrejskř vřraz zařal vyskytovat řeckř překlad a to *pneuma*, které vřznamovř polořř most mezi starozákonnřm a novozákonnřm užitřm slova Duch.

¹¹⁶ ZVŘŘINA, *Teologie agapě I.*, s. 105.

¹¹⁷ Sirachovec 1,4-9; Sirachovec 24 kapitola.

¹¹⁸ Moudrost 7-8 kapitola.

¹¹⁹ ZVŘŘINA, *Teologie agapě I.*, s. 107.

¹²⁰ ZVŘŘINA, *Teologie agapě I.*, s. 107.

Pneuma se v Novém zákoně stane frekventovaným výrazem¹²¹, a přestože si ponechá některé významové polohy tak, jak je nastolil starozákonní kánon¹²², přinese i významové polohy nové¹²³. Nejprve se Zvěřina soustředí na Ducha svatého v díle Kristově. Evangelista Matouš¹²⁴ a Lukáš nám ve svých evangeliích přinášejí teologii Božího Syna, který dává Ducha. Marek¹²⁵ a Jan ukazují Ducha svatého spíše jako toho, kdo svědčí, že Ježíš Kristus je Syn Boží a že i my jsme syny Božími. Skutky apoštolů poté popisují „letniční událost, která je spolu s událostí velikonoční největší v Novém zákoně“¹²⁶. V letniční události nevidí Zvěřina pouhou historickou událost, ale „svatý děj“¹²⁷. Lukáš, autor jak evangelia, tak knihy Skutků v návaznosti na děj spásy, který se naplnil v evangelijských pašijových událostech a vzkříšení, přemosťuje v „evangelium o Duchu svatém“, tedy Skutcích apoštolských, příchod nového eschatologického věku vylití Ducha na všeliké tělo. Lukášovo evangelium o Pánu Ježíši Kristu a evangelium o Duchu svatém (Skutky apoštolské) naznačují, že evangelista stopuje tajemství ekonomie spásy, a to v tom, že líčí čtverý počátek: „Počátek skrze Ducha svatého: Vtělení Božího Syna, počátek zjevení slovem, veřejného hlásání v nazarejské synagoze a počátek Kristova poslání – v plnosti Ducha přinést radostnou zvěst a lásku ubohým.“¹²⁸ Pavlovská pneumatologie je pneumatologie vlastní zkušenosti, pneumatologie rozmanitosti i jednoty církve a pneumatologie naší identity v Bohu a eschatologickém prostoru. Janovská pneumatologie odkrývá nejvíce teologické obzory do celkových souvislostí. Jeho důraz na Ducha, který je Duchem pravdy, Ducha, který je líčen jako *paraklétos* (přímluvce), je tak silný, že většina současných teologů v nich vidí eschatologický kořen církve. Slovo a

¹²¹ Celkem je v Novém zákoně uvedeno 379x.

¹²² Především symbolický význam dechu, života, větru a projevu Boží moci.

¹²³ Věk Ducha (Luk 4); Bůh je Duch (Jan 4,24); Duch vylit na všeliké tělo (Sk 2; 1.Kor 6,17).

¹²⁴ Matouš popisuje činnost Ducha jako toho, který uvádí v soulad starozákonní prorocství a jeho naplní v událostech a činech Kristových.

¹²⁵ Marek líčí Ducha jako „*dynamis*“ tj. „moc“.

¹²⁶ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 110.

¹²⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 110.

¹²⁸ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 118.

svědectví, křest a nový život v Bohu, je darem Otcovým, skrze Syna, v Duchu svatém. Duch je poutem církve v plánu vykoupení.

Dějinná zkušenost církve s Duchem svatým

Zvěřina pokračuje popisem toho, jaká byla dějinná zkušenost církve s Duchem svatým. Na počátku stáli „nositelé ducha“ neboli mučedníci¹²⁹. To jsou ti, kteří na svém těle směli zakusit znamení síly Ducha, vítězství jeho lásky k Pravdě, osvědčení věrnosti a vytrvalosti těch, kdo přijali jeho pomoc, lásku a útěchu. Silný důraz prvních staletí přinesl první poklady ve formulaci trojičního vyznání i vztahu církve – Božího lidu vůči Bohu. Ireneus, který znal dobře charismatickou zbožnost¹³⁰ a sám zemřel mučednickou smrtí okolo roku 202 n. l., vysvětluje Nejsvětější Trojici jako Otce, Syna a Moudrost (Ducha). Syn a Duch jsou jako dvě ruce Otcovy, kterými nás Otec utváří a dává nám růst. Slovo dává tvorstvu existenci a Duch svatý řád a krásu. A co víc? Ireneus pronesl ono známé: „Kde je Duch, tam je církev!“¹³¹, které poznamená uvažování církve o sobě samé až exkluzivistickým pojetím.

Později se musel historický vývoj nauky stále více zabývat problémy christologickými a trinitárními a živá přítomnost a zkušenost svatého Ducha ustupuje do pozadí. Po následných christologických i trojičních sporech a Nicejsko-cařihradském vyznání mladé církve se Zvěřina pozastavuje nad tím, jak málo plodná byla cesta latinského „intelektualismu, který ústil do

¹²⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 135.

¹³⁰ Ireneus říká v *Adversus Haereses* 1,13,4 – 5,6,1 – 4,26,5 – 3,18,4 – 4,20,2 – 5,3,1 – 5,12,16: "Slyšíme, že mnozí bratří v církvi mají dar prorokování, odhalují ku prospěchu člověka věci skryté, skrze Ducha mluví rozličnými jazyky a vykládají Boží tajemství". Tolik o rozličných darech, které se uchovaly až po naše časy u těch, kteří toho byli hodni." Také podle Eusebia z Cesareje se v jeho blízkosti projevovaly i další duchovní dary: "Vždyť někteří vyhánějí skutečně a opravdu d'ábla, takže dokonce často ti, kteří byli zbaveni zlých duchů, uvěřili a jsou nyní údy církve. Jiní mají dar předvídání budoucnosti, mají zjevení a prorokují. Jiní opět uzdravují nemocné vzkládáním rukou. Ano, jak jsem se zmínil dříve, dokonce vzkřísili mrtvé, kteří ještě po mnoho let žili mezi námi. Není možno vyjmenovat počet zázračných darů, které církev po celém světě přijala od Boha a ve jménu Ježíše Krista ukřižovaného za Pontia Piláta vykonává k dobru pohanů. Nechce tím nikoho klamat nebo si tím opatřovat peníze. Jako je od Boha zdarma přijala, zdarma také je uděluje." – *Ecclesiastica Historia* V,9 – J. J. Novák – *Patristická čítanka* – www.fatym.com. (Staženo 16.2.2010).

¹³¹ *Adv.haer.* III. 24,1.

racionalismu, který učinil z Ducha svatého zase „neznámého Boha“¹³². Mezi pozitivními přínosy vyjmenovává například poetičnost hymnů o Duchu svatém začleněných do liturgie, obrodné proudy v životě církve od reformního hnutí clunyjských klášterů, přes cisterciáckou reformu k žebravým řádům dominikánů a františkánů. Také zmíní vliv žen mystiček ve 12. až 13. století. Celkově však Zvěřina hodnotí dějinný vývoj západní teoretické i praktické pneumatologie jako neuspokojující a nedostatečný, když si všímá schismatických a sektářských proudů¹³³, proti kterým církev většinou zasahovala silou a mocensky. „Tento jev“ podle Zvěřiny:

signalizoval vážný nedostatek úcty k Duchu svatému v církvi. Šlo tu totiž o touhu po opravdovém životě – namísto abstraktní scholastické spekulace; o pravou církev, chudou a pokornou v Duchu jejího Zakladatele – proti církvi bohaté a rozmařilé; o prostotu bohoslužeb – proti nádheře, která neodpovídala skrytému Tajemství... Středověká církev výzvu extrémních směrů neslyšela, nebyla poslušna Ducha svatého.¹³⁴

Tuto kritiku povrchní zbožnosti a teologie bez hloubky Ducha směřuje především do své vlastní církve¹³⁵, nicméně všímá si „znamení doby“¹³⁶ a v nich pozoruje úsvit obnovy v Duchu svatém. „Víme však dnes, že je třeba *metanoia*, změny smýšlení, pokání, ale i hledání nových cest!“¹³⁷

Josef Zvěřina se ve svém výkladu dále soustředí na poslední koncil katolické církve, který neuchopil nové výzvy týkající se Ducha svatého apologeticky, nýbrž ekleziálně a eschatologicky, a naznačuje značnou míru otevřenosti k novému hledání trojiční teologie i zbožnosti¹³⁸. Koncil věnoval několik tématických okruhů novému chápání pneumatologie v dnešním světě.

¹³² ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 146.

¹³³ Kataři, Bogomiliapostolici, humiliáni, manichejská askeze, adamité, Dolcino, Albigenští aj.

¹³⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 147-148.

¹³⁵ Sem jistě patří trochu záhadný výrok, že: „Dnes máme různé letniční, svatodušní, novoletniční a jiné sekty. Jde však o novou tvářnost církve, o novou podobu křesťanství, ne o rozbití jednoty a sektářskou agresivitu.“ Citováno z ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 184.

¹³⁶ Pojem „znamení doby“ byl několikrát použit v dokumentech II. Vatikánského koncilu.

¹³⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 148.

¹³⁸ „Tolik rosy Ducha svatého nedal církvi žádný koncil, i když o něm výslovně nejednal!“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 152-153.

Zvěřina všechna tato místa cituje, nezůstává však u pouhé citace a výkladu, které by znovu zabředly do abstraktního intelektualismu¹³⁹, ale podle své teologické koncepce *agapé* klade velmi silně důraz na to, že

teologie musí být službou z Ducha a v Duchu. Nebude se obracet do minulosti, ale bude žít přítomností Ducha. Otevře se novému oslovení Ducha. Pochopí dynamiku charismat. Bude se starat o prožívání Ducha ve svátostech. Vyzývat Ducha pro služby a vedení církve, pro krásná přátelství lidí, pro vzájemnou úctu národů a velikou jednotu lidstva v Boží lásce.¹⁴⁰

Poslední otázkou spojenou s dějinnou zkušeností církve s Duchem svatým je krátký historický přehled obnovy v Duchu svatém, tak jak ji církev ve svých dějinách prožívala. Co je to *obnova*? „Obnova křísí k životu něco, co v církvi i mimo ni propadlo zapomenutí, neživotnosti“¹⁴¹, říká Zvěřina. *Obnovou* je proto nutno chápat jakékoli liturgické, biblické, modlitební, ekumenické, duchovní či charismatické „vdnešnění“ zbožnosti jednotlivých věřících i celého společenství církve. Tato *obnova* má možnost vytvořit novou (obnovenou) tvářnost křesťanství. Je tu jedinečná příležitost tuto možnost využít, ale taky ji propást.¹⁴² Zvěřina shrnuje výzvy, které nás čekají v obnově v Duchu svatém do tří bodů: (i) Musíme překonat a vyrovnat starý rozpor mezi službou člověku a nazírání na Boha. „Nemůžeme ve jménu Božím utíkat před světem, ani opouštět Boha ve jménu pozemských povinností.“¹⁴³ (ii) Zachovejme jednotu Ducha. Dary Ducha jsou k utváření církve. „Kde není úsilí tuto jednotu utvářet, není charisma.“¹⁴⁴ Bez jednoty založené na lásce *Agapé* neexistuje žádná obnova, ale jen rozklad, anarchie a zánik. (iii) Obnova musí sloužit i stvořenému světu a všem lidem. Duch svatý „přináší naději

¹³⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 159.

¹⁴⁰ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 159.

¹⁴¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 201.

¹⁴² ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 203.

¹⁴³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 204.

¹⁴⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 204.

života, která je silnější než smrt a skrze tryskající vodu, která v nás už šeptá: „Pojď k Otci!“¹⁴⁵

Žitá pneumatologie a *Teologie agapé*

Teologie agapé je teologie žité pneumatologie. To však nutí Zvěřinu otevřít v nebyvalé míře otázky praktického rázu, mezi něž bezesporu patří: Jak se projevuje přítomnost Ducha svatého? (i) v Božím slově; (ii) ve svátostech a církvi; (iii) ve světě; (iv) v naplnění dějin; (v) ve vnitřním životě křesťana; (vi) v modlitbě.

Co to znamená, že Duch svatý je dar a dárce? (i) Co to znamená, že Duch svatý je dar? (ii) Co jsou to duchovní dary? (iii) Co je to charisma? (iv) Jednota a mnohost projevů Ducha; (v) Obecná kritéria pro rozlišování duchů.¹⁴⁶

Podívejme se nyní, jak Zvěřina uchopil tyto nesnadné výzvy ze strany praktické pneumatologie *agapé*. V naší zemi¹⁴⁷ se tímto stává průkopníkem, který se nespokojí s pouhým katechetickým přístupem, kritikou charismatických výstřelků a extrémů, ale pokusí se postavit pneumatologickou praxi na silný základ Písma a nauky církve. Hledá a naznačuje cestu pro to, aby Duch byl ve společenství Kristově, tedy církvi, přítomný, živý, aby utvářel její tvář i její vnitřní ráz. Tato jeho otevřenost pro hledání cesty vyústí v popis duchovní obnovy, kterou mnohde současná církev zažívá¹⁴⁸. Podívejme se detailněji na Zvěřinův rozbor podle jím nastíněných otázek.

Jak definovat přítomnost Ducha v Božím slově? Duch svatý inspiroval Písmo, to je výpověď Otců i magisteria římskokatolické církve. Zvěřina vidí prostor pro další diskusi především v „poměru lidského autora k Božímu

¹⁴⁵ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 205.

¹⁴⁶ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 159-196.

¹⁴⁷ Myslím tím ve Zvěřinově době i Slovensko, protože v době, kdy píše svou *Teologii agapé* nesla naše vlast název Československá socialistická republika.

¹⁴⁸ McGRATH, *Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení*, s. 265.

vedení“. Odmítá teorii „diktátu“, přestože jde o výraz Tridentského koncilu¹⁴⁹. Druhým postřehem je, že inspirace Písma není pouhou minulou událostí, ale že se Boží slovo také děje. Odehrává se zpřítomňující inspirace, která oživuje literu a z dávno vyřčeného slova činí oslovení. Třetím postřehem je, že Duch svatý nám prostředkuje lásku Slova, což jinými slovy znamená, že se Slovo stává nejen vyřčenou pravdou, ale zároveň vdechnutím lásky do nás – Duch dává Slovu smysl a naplnění¹⁵⁰.

Jak se odehrává přítomnost Ducha ve svátostech a církvi? V otázce svátostí Zvěřina v podstatě pouze formuluje, že Duch svatý je tím, kdo „sdílí“ viditelná znamení Boží lásky. Daleko větší prostor pak věnuje vztahu Ducha a církve. „Nelze chápat církev bez Ducha svatého, jako zase nelze snít o církvi Ducha.“ „Konečně nelze ani klást proti sobě instituci církve a charismata, úřad církve a svobodné působení Ducha. To je špatná alternativa: Obojí patří k sobě!“¹⁵¹

Jak se odehrává přítomnost Ducha svatého ve světě a v naplnění dějin? Druhý vatikánský sněm potvrzuje všeobecnou přítomnost Ducha svatého ve světě tím, že „všude, kde jsou hledající lidé, je možno se klanět Bohu v Ducha a pravdě“¹⁵². Zvěřina nadto spolu s dalšími autory vyzdvihuje činnost Ducha jako „trvalého dynamického prostředníka“ působícího v celém vesmíru. Ducha však podle něj nelze chápat jako „duši vesmíru“, protože „Duch svatý je přítomný ve světě, ale netvoří s ním jednotu, je nevýslovně blízký, ale ne s ním bytostně spojený“¹⁵³.

Jak žít svůj život v Duchu a z Ducha? Zbožností křesťana z hlediska činnosti Ducha je zduchovnění a posvěcení. Zbožnost má být z hlediska teologie vždy trinitární, což znamená, že se nesmíme soustředit pouze na jednu osobu Boží Trojice a ty další ve své zbožnosti opomíjet či dokonce míjet. Naše zbožnost musí zůstat teocentrická, christologická i pneumatologická. Duch

¹⁴⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 160.

¹⁵⁰ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 161.

¹⁵¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 162-163.

¹⁵² Janovo evangelium 3,8.

¹⁵³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 164.

svatý plní v naší zbožnosti mateřský úkol. To „on se snaží obracet zraky naší duše, aby v nich rozjařil usměv maličkého dítěte, které svého otce poznává a zdraví“¹⁵⁴. Zvěřina tak spolu s dalšími katolickými autory¹⁵⁵ přiznává Duchu svatému nezbytnou a nepominutelnou sílu Božího mateřství.¹⁵⁶

Při popisu modlitby v Duchu svatém Zvěřina oproti antropologickému líčení modlitby zdůrazňuje že modlitba je dar, který nesmí být nikdy zneužit jen sebestředně, ale musí směřovat k lásce vůči lidem a Bohu. Takováto modlitba je vždy v Duchu.

Charismata – dary milosti

Duch svatý je dar a dárce zároveň. Duch je nám dáván¹⁵⁷ a sám dává dary¹⁵⁸. Zvěřina poučeně upozorňuje, že v Novém zákoně existuje řada výrazů pro Boží dary obecně a pro dary Ducha svatého zvlášť. Dále je rozděluje na *pneumatika* (duchovní dary dle 1Kor 12), *diakonai* (dary služby), *energémata* (duchovní síly), *charismata* (obdarování). Zvěřina několikrát v textu upozorňuje, že tento výčet a kategorie „nesmíme pokládat za vyhraněné“¹⁵⁹. Při svém výkladu 1. Korintským 12 a 14 kapitoly nijak nepopírá potřebnost duchovních darů v církvi, ale zároveň zdůrazňuje smysl, uspořádání i účel těchto obdarování. Výklad listu Římanům 12,6-8 i Ef 4,1-16 a jeho popis Pavlem vyjmenovaných charisimat a služeb je nesen v duchu „společného prospěchu“¹⁶⁰ v lásce agapé. Správně si všímá, že například v listu Ef 4,11 není uveden jako dar biskupství či jáhenství, ale obecněji formulovaný dar vedení církve. Tento úkol mají nést pastýři. Spolu s dalšími vykladači si klade správnou otázku „Jsou tito pastýři pneumatickou hierarchií světa shůry?“¹⁶¹

¹⁵⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 165.

¹⁵⁵ Mezi katolickými teology jsou to především Lymonnyer, Congar a Bouyer.

¹⁵⁶ V hebrejštině je slovo *ruach* ženského rodu.

¹⁵⁷ Janovo evangelium 14,15-16.

¹⁵⁸ 1.Korintským 12,11.

¹⁵⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 170.

¹⁶⁰ 1.Korintským 12,7.

¹⁶¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 175.

Nakonec se Zvěřina zastavuje u nejvyššího charismatu, lásky agapé – Boží lásky a zároveň lásky Boha k člověku. I ta největší nadpřirozená obdarování jsou bez lásky prázdná a i ty největší činy a oběti jsou bez lásky mrtvé. „Láska charismatická je láska umocněná: ‚dýchá velikostí‘, ‚vyzařuje dobrotou‘, ‚laskavostí jen září‘... Všechna charismata jsou vystavena zneužití, představují sílu nebezpečí. Láska však nikoliv: je jednoznačnou, věčnou mocí.“¹⁶²

Co je to *charisma*? Obsah slova je bezesporu bohatý. Zatímco apoštol Pavel v listě Římanům mluví o charismatech v souřadnicích eschatologických, v listě do Korintu má rozměr ekleziologický. *Charisma* není žádný konkrétní dar a ani neoznačuje podle Pavla všechny dary Boží nebo Ducha jako charismata. *Charisma* není zvláštní dar, nýbrž je umocněním darů přirozených i nadpřirozených. Toto umocnění Ducha je průběžnou dynamikou těchto darů. To všechno se v římskokatolické tradici dnes chápe jako milost udělená církvi a projevy charismat se nijak nepovyšují a „struktura církve je považována podstatně za charismatickou“¹⁶³. Tento Zvěřinův výrok vystihuje jeho pozici ve vztahu vůči své církvi, která po Druhém vatikánu charismata prostě vděčně a radostně přijímá a na druhé straně upozorňuje, že „zvláštní dary se nemají nerozvážně vyprošovat, ani od nich troufale očekávat plody apoštolské práce. Posudek o nich a o řádném používání náleží řádné církevní autoritě, ta je určena k tomu, aby nezhášela Ducha, a co je dobré, podržela“¹⁶⁴. Posun v chápání charismat shledává Zvěřina v tom, že charisma již není chápáno „pouze“ jako osobní dar milosti, ale navíc jako charakter služby a společenství. Zaměření k vnější činnosti odlišuje charismatika od mystika a je to jeho základní rozlišovací znamení.¹⁶⁵ Tento sice trochu vágní a teoretický popis vede k tomu, že je nutné zodpovědět otázku, co je charismatické a co již charismatické není.

¹⁶² ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 176.

¹⁶³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 180.

¹⁶⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 181.

¹⁶⁵ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 186.

Duchovní dary jsou trinitární dynamickou přítomností, účinnou a působící v tom, kdo se jim obrácením a sebevydáním otevře. To tvoří základ jakéhokoli charismatického jednání.¹⁶⁶ Různost obdarování vychází z Božího trinitárního sebesdílení. Základní charakteristikou charismatické činnosti Ducha svatého je vždy láska agapé. Projevy charismat není nutné chápat jako extatický zážitek. Ze samotných projevů nelze usuzovat na pravost nebo nepravost daru. To znamená, že člověk může prožívat velmi hluboce Boží tajemství, uchvácení Duchem zcela niterně i bez vnějších projevů. Zvěřina jde ještě dál a ukazuje, že za projev Ducha je možno považovat i takové věci jako: „veřejné projevení slova pravdy, jednání z víry pro spravedlnost, boj za lidská práva, svobodu a mír, duchovní orientace v ideových zmatcích, starost a péče o budoucnost lidstva“¹⁶⁷. Touto optikou a v tomto duchu je možno nahlížet i na jednotlivá duchovní obdarování jako například dary uzdravování, které můžeme chápat daleko šířeji než jako pouhé fyzické uzdravení těla.

Dar uzdravování by se měl též obírat širšími nemocemi společnosti: citové otupění, zneužívání sexu, narkomanie, alkoholismus, terorismus, potratářství, ba i znečišťování životního prostředí. To je asi nejaktuálnější smysl charismatu uzdravování! Mocí Ducha můžeme pomoci nemocnému světu.¹⁶⁸

Autor *teologie agapé* si položil zajímavou otázku: Jak přichází charisma? Dochází k teologickému závěru, že protože charisma umocňuje a zvláštním způsobem rozvíjí Boží dary, není rozeznatelné ani představitelné, že udělení charismat způsobuje nějaká vnější událost (vzkládání rukou, přijetí svátosti, ordinace)¹⁶⁹.

Existuje reálná potřeba rozlišení toho, co je z Ducha svatého a co nikoli. Nasnadě je proto otázka: Jaké jsou obecná kritéria pro rozlišování duchů neboli jaké hlavní znaky charakterizují dary Ducha svatého, jak jsou chápány a

¹⁶⁶ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 183.

¹⁶⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 183-184.

¹⁶⁸ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 194.

¹⁶⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 188.

prožívány v katolické církvi? Zvěřina vyjmenovává celkem dvanáct kritérií¹⁷⁰:

- (i) Nutnost konverze (obrácení). Odmítání konverze diskvalifikuje možnost mluvit o tom, že Duch působí charismatickou zbožností jedince;
- (ii) Život z milosti, který je ve společenství s Bohem;
- (iii) Otevřenost a poslušnost Duchu svatému;
- (iv) Sesedání. Tou měrou, jakou se zbavuji sebe, tou měrou jsem schopen být naplněn Duchem svatým;
- (v) Duch služby není touha a potřeba po sebeuplatnění;
- (vi) Psychické zdraví a duševní vyváženost;
- (vii) Kritérium Agapé. Žádná agresivita, pocit nadřazenosti a výjimečnosti nejsou z Božího Ducha;
- (viii) Dary ducha jsou vždy přítomností trojjediného Boha.
- (ix) Pneumatologický monismus odporuje Duchu, který oslavuje Krista;
- (x) Dary Ducha vedou k ovoci Ducha dle Galatským 5,22;
- (xi) Dary slouží k budování církve a udržování jednoty církve. Schizmata a sektářství jsou projevem ducha lidského. Ducha je potřeba do církve „vnášet a ne vynášet“;
- (xii) Mariánský ráz. Marie je vzorem první charismatičky, která je nejvýznamnějším nositelem tělesného i duchovního mateřství.

Zhodnocení role pneumatologie v *Teologii agapé*

Na několika stránkách jsem nastínil Zvěřinovu pneumatologii, tak jak ji sám popsal ve své *Teologii agapé*. Shrnu-li nyní to, co je významné do několika vět, vyjde mi několik charakteristik jeho koncepce. Metodologicky se ve své pneumatologii Zvěřina pohybuje jednoznačně ve schématu – biblický základ nauky – historický vývoj nauky – definice problémů či kontroverzí – nástin řešení a aplikace. Toto metodologické schéma otevírá několik oblastí. Je vynikající základnou pro ekumenický rozhovor. S protestantskou tradicí, tolik zatíženou svým *Sola Scriptura*, nalézá společný základ, který sice není vyčerpávající, ale k uchopení tohoto Božího sebezjevení je více než postačující. Z toho vyplývá, že Zvěřinova práce je velmi poučná i pro protestantskou tradici. Historický vývoj nauky zahrnuje jak teologickou práci a

¹⁷⁰ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I*, s. 194-196.

vývoj, tak popis hnutí kladoucího důraz na osobu a dílo Ducha svatého v dějinách.

Tento přístup umožňuje vidět další dva rozměry. Jimi jsou fakta, že osoba a dílo Ducha svatého v ekonomii spásy má stále nové projevy a nelze proto říct, že církev ztratila Ducha nebo že Duch Boží začal pracovat až se vznikem moderních obrodných především charismatických hnutí. Druhým faktem bezesporu je, že se v této perspektivě neztrácí ani dědictví ortodoxní větve křesťanství – pravoslaví, které má dějinně osobitý, ale plný podíl na utváření a dědictví křesťanské pneumatologie.

Posledním bodem Zvěřinova schématu je aplikace. Nezabývá se příliš filosoficko-teologickými spekulacemi týkajícími se Ducha svatého uvnitř Boží bytnosti. Tuto již neplodnou cestu intelektualizace a racionalizace pneumatologie¹⁷¹ i příliš personální formu mystiky¹⁷² téměř zavrhuje, a naopak hledá a ukazuje praktické důsledky života z Ducha a v Duchu v dnešní církvi.

Mezi zajímavé důrazy této pneumatologie patří její vztahovost daná láskou agapé uvnitř Boží trojice, ale i vztahovost agapé k celému stvoření. Nejen, že tím odkrývá neustálou živou vitalitu samého Boha, který je v neustálé interakci v sobě, ale i v akci vůči svému stvoření a dějinám spásy. Agapé je pojátkem, principem i znamením Boha, který zůstává tajemstvím, ale zároveň tím, kdo se neustále zjevuje v lásce a službě. Duch nesmí být nikdy lidmi vyjmut ze života věřících ani ze života církve. Ne že by lidé měli takovou moc, ale mohou Ducha uhasět a zhasět jeho působení nebo Ducha „uzamknout“ v teologických koncepcích.

Druhý velmi přínosný důraz pneumatologie agapé je, že je Duch představen jako ten, kdo jedná. Na tom by nebylo není nic tak zvláštního, kdyby se Zvěřina nevydal do rozboru, popisu a úkolů charismatické obnovy církve (nejen římskokatolické). Do devadesátých let minulého století, kdy vyšla v češtině první pojednání o charismatické obnově¹⁷³, letničním hnutí¹⁷⁴ a

¹⁷¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 146.

¹⁷² ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 142.

¹⁷³ McDONNELL, K.; MONTAGUE, G.T., *Rozněcování ohně*, Praha: Scriptum 1992;

duchovních darech¹⁷⁵, šlo o jediný, navíc vcelku detailní popis významu duchovních darů pro dnešní církev.

Z dnešního pohledu, kdy je na téma praktické pneumatologie více odborné literatury, lze autorovi vytknout jistou „neznalost“ letniční zbožnosti, která se neprojevuje ani tak extatickými prožitky, ale v především misijním úsilím a evangelizací¹⁷⁶.

Za problematičtější považuji Zvěřinovu představu rozlišování duchů, tj. co je a co není projev a působení Ducha svatého ve světě. Na jednu stranu je jistě pravda, že „boj za lidská práva, proti chudobě, nesvobodě atd.“ je součástí křesťanského poselství¹⁷⁷ tedy tím, k čemu nás Duch vede, ale na druhé straně pokud by se působení Ducha projevovalo především v boji proti ekonomické globalizaci, sociální nerovnosti, chudobě, terorismu či boji proti politickým totalitním režimům, působil by dnes Duch svatý více v nevěřících lidech a skrze ně, než v církvi a skrze církvev. To odporuje Kristovým slovům o „Duchu pravdy, kterého svět nemůže přijmout, poněvadž ho nevidí ani nezná. Vy jej znáte, neboť s vámi zůstává a ve vás bude“¹⁷⁸. Navíc by mimokřesťanský prostor vážně strádal tím, že by Duch svatý již primárně neplnil svůj úkol, o kterém Pán Ježíš v Janově evangeliu 16,8-14 řekl, že spočívá v tom „ukázat světu, v čem je hřích, spravedlnost a soud: Hřích v tom, že ve mne nevěří; spravedlnost v tom, že odcházím k Otci a již mne nespátříte; soud v tom, že vládce tohoto světa je již odsouzen. On mě oslaví, neboť vám bude zvěstovat, co přijme ode mne.“ Oslavit Krista skrze víru, lásku a proměněný život je stále primárním úkolem a projevem Ducha¹⁷⁹ a nikoli budovat spravedlivou společnost.

KARFÍKOVÁ, Lenka a ŠPINKA, Štěpán, *Pán a dárce života. Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici*.

¹⁷⁴ BUBIK, Rudolf, *60 dnů pro Krista*, Albrechtice: Křesťanský život 1994.

¹⁷⁵ ULONSKA, Reinhold, *Duchovní dary*, Albrechtice: Křesťanský život 1991.

¹⁷⁶ Dokladem tohoto směru byl po jisté konsolidaci charismatických a letničních skupin v době totality vznik Křesťanské misijní společnosti v prosinci 1989 i nesporný početní nárůst členů charismatických a letničních církví v naší zemi. FILIPI, Pavel, *Křesťanstvo*, Brno: CDK 1996.

¹⁷⁷ Římanům 3-5; Koloským 3; Jakub 5.

¹⁷⁸ Janovo evangelium 14,17

¹⁷⁹ Titovi 3,5 On nás zachránil ne pro spravedlivé skutky, které my jsme konali, nýbrž ze svého slitování; zachránil nás obmytím, jímž jsme se znovu zrodili k novému životu skrze Ducha.

Za ještě problematičtější považuji myšlenku, že obrodná duchovní hnutí působí vždy sektářské tendence, což jde proti jednotě církve.¹⁸⁰ Jaké jednotě: institucionální, hierarchické? Také Zvěřinova myšlenka, že „Jednota Božího slova, jednota svátostná a jednota poslušnosti církevní autoritě“ je známkou pravého charismatu je problematická. Jak si vysvětlit například následující Zvěřinovu podivnou myšlenku?

Charisma není a nemůže být v rozporu se svátostí, neboť v ní působí rovněž Duch. Jednota může být v rozporu s autoritou, když se charisma staví do úlohy svrchovanosti – anebo když autorita zhásí Ducha. Ducha je třeba do církve vnášet ne vynášet.¹⁸¹

Tato slova mi znějí, jako by všichni reformátoři a nositelé obnovy přicházeli se záměrem vytvořit sektu a oddělit se od církve. To není objektivní ani pravdivé. Například Tertullián, nováciáni, Hus, Luther a mnozí další byli církví odmítnuti, a to až do rozměru klatby a smrti, a ani jeden z nich se nepovažoval za zakladatele nové pravé církve – nechtěli z církve vynášet, ale vnášet. Prostě přinášeli poznání a hnutí, které nebylo rozeznáno jako pravé, bylo církví odmítnuto jako schismatické. Tento výrok lze chápat od Zvěřiny pouze a maximálně jako výzvu proti agresivitě a pocitu nadřazenosti některých „obdarovaných“ lidí uvnitř církve i církevních společenství. Zvěřina nepřináší žádný argument ani pro své výše uvedené tvrzení, že charisma nemůže být v rozporu se svátostí, protože v něm působí Duch.

V oblasti rozlišování duchů je problematické kritérium mariánského rázu charismat, které je spíše katechetickou proklamací než teologickou osou, která respektuje existenci pravých duchovních darů v nekatolickém prostředí. Osobně zasvěcení charismatické zbožnosti Panně Marii Janem Pavlem II. odmítám.¹⁸²

¹⁸⁰ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 195, 204.

¹⁸¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 196.

¹⁸² ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 196.

4. Přesah pneumatologie do nauky o Bohu

Nyní bych se rád zastavil ve vývoji teologie a naváží a poukáži na Zvěřinovo dílo vztahující se k modernímu pojetí trojičního vztahového konceptu Boha Otce, Syna a Ducha svatého. Tuto kapitolu Zvěřina uvádí několikerým prohlášením o tom, že odhalujeme největší tajemství o samém Bohu, a proto naše bádání musíme konat s bázní a musíme rozeznávat, kde teologie musí zmlknout a kde padnout na kolena v modlitbě, protože poznání o Bohu nemáme přímé ani úplné.¹⁸³ Zvěřina se ve své vztahové trojiční koncepci pokouší vytvořit jistý svorník mezi biblickým svědectvím, tradicí, dokumenty Druhého vatikánského koncilu a současnými teologickými trendy. V *Teologii agapé* píše: „Trojice se stala abstraktním pojmem... Až nová teologie našla odvahu znovu promýšlet tajemství trojjediného Boha v nových kategoriích.“¹⁸⁴ Ve své trojiční studii se soustředí, jak je pro něj charakteristické, na chronologickou metodologii. Začíná – biblickými základy nauky¹⁸⁵, poté sleduje historický vývoj trinitární teologie a snaží se tento vývoj nejen popsat, ale i srozumitelně formulovat otázky s ním spojené. Budeme spolu s ním tuto linii sledovat a optikou *teologie agapé* nalézat nové důrazy v učení o jediném trojjediném Bohu. Důvodem tohoto sledování je fakt, že i ve Zvěřinově vztahové teologii má Duch svatý své specifické a nezastupitelné místo.

Biblicko-historický exkurz

Starozákonní popis Boha *JHWH*¹⁸⁶ vede k přísnému monoteismu nebo monojahvismu¹⁸⁷. Přesto je pro biblisty stále otevřenou otázkou, zda je v š^ema Izrael míněno slovo „jediný“ (hebr. *echád*) ve smyslu „jeden jediný-početně

¹⁸³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 291-292.

¹⁸⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 338.

¹⁸⁵ „Dogma musí být vysvětleno z Písma, ne naopak.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, str.298.

¹⁸⁶ Deuteronomium 6,4 Slyš, Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin jediný.

¹⁸⁷ DEURLOO, Karl, *Monotheism*, přednáška 1999.

izolovaný“ nebo ve smyslu „jedinečný“¹⁸⁸. Ve Starém zákoně je Bůh jediný, jedinečný, univerzální, transcendentní a současně imanentní. Některé Jeho vlastnosti jsou popisovány básnickými obrazy a Slovo a Duch¹⁸⁹ jsou pojmy, které rozvine až Nový zákon. Duch není ve Starém zákoně představován jako samostatná osoba Boží Trojice, ale spíše jako projev Boží přítomnosti.¹⁹⁰

Na toto pojetí navazuje novozákonní biblický kánon, který na jedné straně toto monoteistické vyznání jednoznačně potvrzuje¹⁹¹ a na druhé straně je rozšiřuje o specifický popis Pána Ježíše Krista¹⁹² a Ducha svatého¹⁹³ jako třech osobách, které se podílejí na Boží podstatě-jednosti¹⁹⁴. O Duchu svatém se Nový zákon vyjadřuje výrazně specifičtěji než Starý zákon, protože někdy o něm mluví jako o neosobní Boží síle, jindy je personifikován. Dá se říci, že v Novém zákoně Otec vždy jedná skrze Syna v Duchu svatém.¹⁹⁵ Zvěřina se při zkoumání novozákonního zjevení vydává po cestě moderní novozákonní vědy, která v kánonu nalézají různé autorské vrstvy, teologické školy a interpretace. Proto se odváží hledat Ježíšovu původní zvěst o Bohu a vývoj nauky v biblickém kánonu dle historického postupu: Pavel – synoptici – Skutky – Jan a nakonec se předmětem zkoumání stává nauka o Bohu v životě prvotní církve.¹⁹⁶ Ve zkoumání novozákonní pneumatologie v společenství Trojice z novozákonního poselství podle je Zvěřiny jasné, že:

Duch nestojí bez vztahu k Otci a Synu. Duch je ke Kristu a Otci v bytostném poměru jako Syn k Otci. Zvláštní význam zde má

¹⁸⁸ BOICE, James, *Monomery, Základy křesťanské víry*, Praha: Návrat domů 1999, s. 92.

¹⁸⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 297-298.

¹⁹⁰ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 296.

¹⁹¹ 1. Korintským 8,4; Efezským 4,4-6; Jakubův 2,19.

¹⁹² Janovo evangelium 1,1-12; 10,30-33; Mat 28,19.

¹⁹³ 1. Korintským 2,10-12; 2. Korintským 3,17.

¹⁹⁴ Jak později definovala církev ve svých vyznáních. FIORENZA, Francis, S., *Systematická teologie I.*, Brno: CDK 1996, s. 173-178. „V jediné Boží přirozenosti (též bytnosti, podstatě) existují tři osoby. Ty tedy nemají každá svou vlastní podstatu, jak tomu je všude mimo Boha, neexistují samy o sobě každá s vlastní podstatou – ale tak, že každá osoba vlastní numericky (ne rodově) stejnou a tutéž podstatu celou – a to každá svým vlastním, ojedinelým a nezaměnitelným způsobem.“ Citováno z ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 342.

¹⁹⁵ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 305.

¹⁹⁶ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 300.

výraz posláání Ducha. Duch je vnitřním principem Božího království i osobního života v Bohu.¹⁹⁷

Duch svatý jako vnitřní princip osobního života v Bohu i Božího království je oním přesahem, kterým Zvěřina protkává svou teologii.

Dále nesmíme opomenout ani fakt, že se víra v trojjediného Boha vyskytovala i liturgii¹⁹⁸ a modlitbách prvotní církve¹⁹⁹ i v jejich naukách a vyznáních, které stály jako hráz herezím²⁰⁰. Zvěřina se hojně odkazuje k dogmatickému vývoji nauky o Trojici a vztahu uvnitř Boží Trojice a proto se trochu detailněji podíváme, co ho v tomto dějinném pohybu teologického myšlení oslovovalo.

Církev měla v definičním prostoru trojiční teologie na paměti na jedné straně Písmo jako zdroj Božího sebezjevení – proto se většina počátečních sporů o definice nesla v terminologii dané řeckým textem Nového zákona a teologií řeckých otců²⁰¹. Na straně druhé církevním otcům²⁰² napomáhá při pochopení i definování těchto vztahů řecká filosofie²⁰³ a latinská terminologie²⁰⁴, která se později stane novým vyjadřovacím jazykem především západní církevní nauky²⁰⁵. Po krátkém historickém přehledu do užití

¹⁹⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 314-315.

¹⁹⁸ Křestní trinitární forma i vyznání, Eucharistie a její konsekrační anafory a epikleze k Duchu, Mazání olejem ve jménu Otce, Syna i Ducha, Svěcení jáhnů, kněží a biskupů, liturgický rok a velké hymny mají vždy trinitární charakter.

¹⁹⁹ Zaznamenané soukromé modlitby laiků, kněží, mystiků i mučedníků mají trojiční charakter a křesťanská zbožnost je teocentrická, christologická; zřetel pneumatologický v západní církvi poněkud ustupuje ve srovnání s církví východní. ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 323.

²⁰⁰ Historicky nejstarší byla hereze triterismu (trojí Bůh), dále modalismu (jeden Bůh projevující se třemi různými způsoby) a subordinalismu (Syn a Duch stvořeni a ordinováni do svých stavů Otcem). ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 324-326.

²⁰¹ Řecké myšlení vnáší do trojiční koncepce vztahovou participaci osob trojice v ekonomii spásy. Řecký přístup více odráží apofatickou cestu, která ponechává Boží tajemství Božím tajemstvím a naznačuje, že člověk nehlobá o Bohu, ale je Bohem přetvářen. V podání kapadockých otců to také znamená, že nemůžeme pochopit, co Bůh je, ale že Boha můžeme poznat z jeho díla. Více viz. WARE, Kalistos, *Cestou ortodoxie*, Praha: Sít 1996, s. 34; FIORENZA, *Systematická teologie I.*, s. 172–173 a 182–184.

²⁰² Mezi něž patří Órigenes, Augustin i kapadočtí otcové.

²⁰³ Především platonismus, novoplatonismus.

²⁰⁴ Jako první o trojici (trias) v latině píše Tertullian (160–230) a ve stejné době také Teofil z Antiochie a později Aurelius Augustinus (360-430) v díle *De Trinitate*.

²⁰⁵ Latinský trojiční koncept inklinuje k imanentnímu pojetí, tzn. zdůrazňuje boží podstatu samu o sobě. Latinský koncept také vyjadřuje boží tajemství spíše pozitivním – katafatickým

pojmu *trias* pro Boha se Zvěřina zastavuje u přínosu Novatian. Novatian²⁰⁶ (198–258) v latinském díle *De Trinitate* vychází z Boží jednoduchosti a Slovo-Logos je podle něj bytostně spojeno s Otcem, ale jeho poměr v Bohu kvůli světu a spáse ustupuje do pozadí. Přinesl do trojiční teologie cenný pojem „*communio substantiae*“ (společenství podstat). Nedokázal sice dostatečně rozlišit vztah mezi jednotlivými osobami, ale „společenství podstat“ přináší mezi apoštolskými Otci nosnou představu vztahu uvnitř Trojice.²⁰⁷

První ekumenické církevní koncily Nicejský (325) a Cařihradský (381) vyložily svou nauku o Trojici postupně. Z hlediska vyznání víry v Ducha svatého byl ovšem důležitější První koncil cařihradský.²⁰⁸ Ten byl nucen znovu otevřít problém týkající se vyznání víry. Proti arianismu²⁰⁹ a makedoniánům²¹⁰ a proti apollinarismu²¹¹ se na něm hájí Nicejské vyznání víry, které teologicky dále rozvíjejí především tzv. Kapadočtí otcové Basil Veliký, Řehoř z Nyssy a Řehoř z Nazianzu²¹². Na koncilu je přijato vyznání víry, jehož text říká:

Věřím(e) v jednoho Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země, všeho viditelného i neviditelného. (Věřím) v jednoho Pána Ježíše Krista, jednorozeného Syna Božího, který se zrodil z Otce přede všemi věky: Bůh z Boha, Světlo ze Světla, pravý Bůh z pravého Boha, zrozený, nestvořený, jedné podstaty s Otcem: skrze něho všechno je stvořeno. On pro nás lidi a naši spásu sestoupil z nebe. Skrze Ducha svatého přijal tělo z Marie Panny a stal se člověkem. Byl ukřižován za dnů Pontia Piláta, byl umučen a

přístupem či způsobem. FIORENZA, *Systematická teologie I.*, s. 172-173 a 186-188; ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 328-329.

²⁰⁶ Římský presbyter a učitel, který se spíš než teologickou praxí proslavil tvrdým odmítnutím *lapsis*. Jeho následovníci založili „církev čítých“, kteří však byli exkomunikováni římskou synodou v roce 251.

²⁰⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 327.

²⁰⁸ Ve vyznání vzešlém z Niceského koncilu je o Duchu řečeno prostě: „Věříme v Ducha svatého“ NĚMEC, Jaroslav, *Dějiny křesťanské starověku*, Olomouc: MCM 1997, s. 243-244.

LANE, Tony, *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 1996, s. 31.

²⁰⁹ Arianisté v Konstantinopoli znovu zastávali časovou následnost Kristova zrození a odmítali Kristovo Božství. Co se týká osoby Ducha svatého tvrdili, že byl prvním bytím, které stvořil Syn, což odpovídalo Origenově teologické pozici.

²¹⁰ Makedonisté neboli pneumatochové věřili v božství Syna, ale Ducha svatého považovali za stvoření.

²¹¹ Apollinaristé učili, že Ježíš neměl lidskou duši, čímž popírali Kristovo lidství.

²¹² Řehoř z Nazianu myslí o Bohu a jeho vztazích takto: Bůh je absolutně jednoduchý, protože je, co má, s výjimkou toho, co každá osoba je ve vztahu vůči druhé. Boží absolutní bytí je substituujícím dialogem lásky.“ Více viz. ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 352.

pohřben. Třetího dne vstal z mrtvých podle Písma. Vstoupil do nebe a sedí po pravici Otce a znovu přijde, ve slávě, soudit živé i mrtvé a jeho království bude bez konce. (Věřím) v Ducha svatého, Pána a dárce života, který z Otce (i Syna) vychází, s Otcem i Synem je zároveň uctíván a oslavován a mluvil ústy proroků. (Věřím) v jednu svatou, obecnou apoštolskou církev. Vyznávám(e) jeden křest na odpuštění hříchů. Očekávám(e) vzkříšení mrtvých a život budoucího věku. Amen.²¹³

Z hlediska pneumatologie je významné, že toto krédo připisuje Bohu Duchu svatému plnou účast v Boží jedinství a postihuje jeho specifické dílo v dějinách spásy. Asi nejvýznamněji se po koncilech v Niceji a Cařihradu zapíše do trojiční teologie a učení o Duchu svatém na západě sv. Augustin, který nakonec způsobí, že se latinská trojiční a pneumatologická teologie vydá vlastní cestou. Augustin v díle *De Trinitate*²¹⁴ neuchopí trojici dle plánu spásy navrženého a předneseného kapadockými otci, nýbrž vychází od jediné božské substance „božství“, které spolu sdílejí plně a nepodmíněně všechny tři božské osoby. „Duch svatý zde není chápán jako most mezi Bohem a světem, ale jako pouto lásky mezi Otcem a Synem.“²¹⁵ Není zde tolik prostoru pro rozlišení mezi jednotlivými osobami, ale toto pojetí přináší velmi plodný důraz na vztah uvnitř Trojice. Teologové dnes tuto vztahovou koncepci uvnitř trojice označují za „imanentní“.²¹⁶ Přináší tak teologický axiom, že „všechna díla Trojice ad extra jsou nedělitelná“. Augustin považuje termín „osoba“ pro vystižení vzájemných vztahů v Trojici za nedostatečný, přesto jej nepřestal používat, jak sám říká, „nikoli proto, abych vyjádřil vztah, nýbrž abych nemusel být zticha“²¹⁷. Trojice tvoří, vykupuje, posvěcuje. Vztahy uvnitř božské Trojice

²¹³ POKORNÝ, Petr, *Apoštolské vyznání*, Třebenice: Mlýn 1994, s. 19-20.

²¹⁴ Jde o jeho největší dogmatické dílo, které napsal mezi roky 399-419.

²¹⁵ FIORENZA, *Systematická teologie I.*, s. 183.

²¹⁶ „Otec se jmenuje Otec, protože má Syna, a Syn se jmenuje Syn, protože má Otce...; každý se tak nazývá ne ve vztahu k sobě, ale vzájemně – jeden k druhému“ (*De Trinitate* – V,56) ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 352.

²¹⁷ BERKHOF, Louis, *Dějiny dogmatu*, Praha: Návrat domů 2003, str.72.

vykládá Augustin psychologicky²¹⁸. Zplození Syna je akt Otcova myšlení, Duch je zosobněná láska mezi Otcem a Synem²¹⁹.

Na tato základní vyznání církve a Augustinovu pneumatologii Zvěřina ve své práci plynule navazuje a na dalších několika stránkách²²⁰ shrnuje historické teologické přístupy a detailněji se pak věnuje pokusům o nový výklad trinitární teologie 19. a 20. století. Zmiňuje především trinitární pojetí protestantského teologa Karla Bartha, spíše kriticky předkládá Zvěřina nový trinitární koncept P. Schoonenberga a pozitivně hodnotí přínos katolického teologa Karla Rahnera až na to, že se podle něj Rahner málo věnuje pneumatologii samostatně²²¹.

Nová zkušenost jako dar Ducha a agapé jako cesta zbožnosti

Tady podle Zvěřiny končí cesta filosofického přístupu k trinitární teologii a poukáže na další rozměr, jímž je „nová zkušenost“. Původní model imanentní Trojice chtěl Boha uchránit před jakýmkoli „skutečným vztahem“ k pomíjivé skutečnosti. Avšak nová trinitární teologie zdůrazňuje skutečné Boží zapojení do světa. Díky Božímu zapojení se do dějin lidstva existuje něco pro Boha nového. Tím se Bůh nemění, ale nastává nová dějinná sebekomunikace uvnitř Boha. Tento nový přístup předkládá na svědectví laika, konvertity a psychologa Ignáce Leppa. Jeho slova Zvěřinu hluboce oslovují: „Kedže tri božské osoby sú iba jeden Boh a celé božstvo je im spoločné, vari nie je možné nám ľuďom podobať sa Bohu, iba tak, že uskutočníme medzi sebou takú jednotu a vospolnosť, aká je len možná?“²²².

²¹⁸ Toto psychologické vysvětlení následná latinská teologie převzala, ale navíc z něj učinila střed a povýšila jej téměř na úroveň dogmatu. FIORENZA, *Systematická teologie I.*, s. 183.

²¹⁹ POHLMANN, Horst, Georg, *Kompendium evangelické dogmatiky*, Jihlava: Mlýn 2002, s. 109-110; FIORENZA, *Systematická teologie I.*, s. 182-183.

²²⁰ Výkladu Zvěřina věnuje 21 stran textu.

²²¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 364-375.

²²² ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 376.

Zvěřina se vrací ke kořenům – totiž „žité teologii.“ Biblický kánon, vyznání církve, teologický vývoj i nový přístup musí být založeny na zkušenosti o živém Bohu. To znamená, že:

Jsme v silovém poli tří ohnisek jedné duchovní energie: V lásce Otcově, v milosti Pána Ježíše Krista, ve společenství Ducha svatého. Proměňujeme se v obraz trojjediného Boha, když je v nás víra, naděje a láska. Stará teologie o nejsvětější Trojici se zrodila v nové zkušenosti o živém Bohu, z modlitby, z myšlenkového rozletu a ze zápasů s herezemi i s pronásledovateli. Nová teologie se nezrodí z ničeho jiného! Obrací se na nás tu a teď výzva trojjediného Boha i doba, která Boha nemá. Nová cesta musí vycházet především z lásky a společenství.²²³

Duch svatý v Trojiční teologii tak není pouhou teoretickou teologickou konstrukcí či filosoficko dogmatickou formulací, ale doslova „poutem a pečetí“ veškerého života. Zvěřina toto pouto a pečeť spatřuje spolu s Basilem z Nazianu a Augustinem v Duchu svatém, který je principem jakéhokoli společenství a lásky.²²⁴

5. Přesah pneumatologie do učení o církvi

Dostáváme se k poslední části, ve které se detailněji podíváme na Zvěřinovo pojetí církve a Ducha svatého tak, jak jej popsat v *Teologii agapé*. Budeme spolu s ním hledat souvislosti mezi rolí trojjediného Boha s důrazem na specifickou roli Ducha svatého, rolí lásky agapé a lidským společenstvím Kristovým – církvi. Po krátkém úvodním nahlédnutí do Zvěřinova vztahu k církvi se tedy soustředíme na to, jakou roli Ducha svatého je možno spatřovat v církvi ve vztahu k její existenci a ožívování. Budeme zkoumat pneumatologické základy Zvěřinovy eklesiologie, které se s christologickými základy propojují, prolínají a doplňují.

²²³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 377.

²²⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 377.

Komuniální rozměr agapé jako žité pneumatologie

Zvěřina se po odejmutí státního souhlasu k výkonu duchovní služby²²⁵ a tím nuceném odchodu do důchodu²²⁶ ocitá na prahu svého velmi činnorodého období. Není vázán časem, pracovním úvazkem ani přísnou státní kontrolou a plně se věnuje umlčené církvi, která mohla v období tzv. normalizace existovat jen v neoficiální sféře – v podzemí.²²⁷ Píše skripta, debatuje, ale především cestuje po celém Československu a vytváří studijní skupiny, jimž přednáší, zkouší celou novou generaci laiků, tajně vysvěcených kněží, řeholníků a bohoslovců, kteří na jeho přednášky utíkají přes zeď režimem řízeného litoměřického semináře.²²⁸ Tyto aktivity vyrostly jednak z politické konstelace v naší vlasti a situace v katolické církvi, ale především ze Zvěřinovy dojrálé touhy naplnit výzvu Druhého vatikánského koncilu k modernizaci církve ve spontánně vzniklém Díle koncilové obnovy²²⁹. Sám k tomu poznamenává:

Dílo koncilové obnovy mimo jiné uznalo, že existuje jeden jediný apoštolát celé církve, hierarchie nemá na apoštolát výslovné a výlučné právo, má sice svoje nezaměnitelné a nepostradatelné místo v apoštolátě celé církve, ale všichni členové z titulu svého křtu a především pak biřmování jsou povoláni, aby konali svůj apoštolát ve svém prostředí, zvláště tam, kde my kněží jsme jen hosty. Myšlenka společného kněžství věřících mi byla velmi blízká.²³⁰

Z tohoto Zvěřinova postoje plyne i základní koncepce jeho eklesiologie – teologická formace společného katolického apoštolátu.

Nová eklesiologie se v nauce pouze neodvolává na Druhý vatikánský koncil, ale důsledně vychází především z již Zvěřinou nastíněné vztahovosti mezi trojjediným Bohem a člověkem, když píše:

²²⁵ Jeho poslední aktivní působení v duchovní správě bylo v období 1970-1974 v Praskolesích.

²²⁶ V roce 1975 ve věku 62 let.

²²⁷ HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 318.

²²⁸ HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 318-319; <http://www.getsemany.cz/node/2360>; <http://www.krestanskaakademie.cz/detail.php?id=12>.

²²⁹ CUHRA, J., *Dílo koncilové obnovy v kontextu státně-církevní politiky pražského jara*. In: *Koncil a česká společnost*. Ed. P. FIALA, J. HANUŠ, Brno: CDK 2000, s. 112 -124.

²³⁰ KRÍŽKOVÁ, *Žít jako znamení : Rozhovory s J. Zvěřinou*, s. 98.

Teologie agapé musí vyjádřit svou lásku k církvi, neboť v církvi nás miluje Otec, Syn a Duch svatý. Bude naší snahou podpořit, rozhojnit a obohatit zrození církve v duších, které se projevuje spontánními společenstvími. Nemohu milovat Krista, jestliže nemiluji církve. Nemohu být před Bohem bez svých bratří a sester, které učinil Otec svými dětmi. Syn svým tělem a Duch svým svatým chrámem. Církev je nabídka Boží lásky v Kristu a skrze Ducha – je třeba na lásku odpovědět láskou.²³¹

Jestliže tedy jsou Bůh Otec, Syn a Duch svatý stále s námi a dávají se nám v plném, tajemném a láskyplném společenství, které posvěcuje všechny lidské vztahy – k lidem i k Bohu, musí být tato posvěcující láska agapé samou podstatou církve.²³²

Církev jako chrám Ducha svatého

Definice církve vlastně není podle Zvěřiny možná, protože vlastní tajemství církve je skutečnost víry, jedinečná a složitá²³³. Společenství věřících je Božím královstvím, ale na zemi, a proto nese známky poutnického stavu. Není nebeským královstvím, ale je na cestě k němu, a proto jsou v církvi hříšní lidé, pro které ji Kristus přišel založit. Církev má svůj zjevný pevný základ v trinitární vztahovosti samotného Boha, který se zjevil v dějinách spásy různým způsobem, ale zároveň vždy jednotně. Z této jednoty v rozmanitosti

²³¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 40-41.

²³² Josef Zvěřina věnoval zamyšlení známé dvě eseje a to: *Radost být církvi* a *Odvaha být církvi*. Esej *Radost být církvi* se zabývá fenoménem radosti tedy jakýmsi vnitřním souzněním člověka a církve a to nejen vnějším souzněním tj. „radostí církve“ jakoby radostí sama nad sebou, ani radostí „z církve“, ale radostí v církvi, s církvi a pro církve. V našem Československém kontextu tato radost může pramenit z pronásledování. ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 34. Esej *Odvaha být církvi* se také nezabývá hlubokou eklesiologií, ale velmi silně akcentuje praktické pochopení existence církve a to v jejím ambivalentním lidském projevu svatost X hříšnost. Hřích není principem ani podstatou společenství věřících, ale výzvou k cestě svatosti jejich údů. Zvěřina silně položí důraz na pokání, odpuštění a přemáhání hříchu a nastíní i novou cestu k naději církve. Tou cestou je odvaha ke společenství, odvaha žít společenství a odvaha být novým společenstvím a nastíní, jak takové nové společenství církve má vypadat. ZVĚŘINA, Josef, *Odvaha být církvi*, Sít' 2007.

²³³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 47.

božských osob plyne základní vlastnost církve, totiž jednota v různosti.²³⁴ Církev má christologický základ²³⁵. Církev je tajemným tělem Kristovým²³⁶ a on je její hlavou²³⁷, z čehož plyne apoštolské poslání církve vůči světu.²³⁸ Mluvit o křesťanském společenství – církvi a nemluvit o Duchu svatém je opomenutím základního zjevení²³⁹, které nám v této souvislosti Písmo poskytuje²⁴⁰, a proto je nutné rozumět tomu, že církev má i rozměr pneumatologický. Duch je životem církve.²⁴¹ Duch působí svatost církve, ale také spoluuskutečňuje její jednotu a udržuje apoštolské poslání.²⁴² Církev se rodí každým křtem a každou svátostí se obnovuje, žije a upevňuje, proto jsou podle Zvěřiny svátosti církve jejím požehnáním.²⁴³ Církev má strukturu charismatickou²⁴⁴, pomáhající i hierarchickou. Všechny tři strukturální prvky jsou pro církev důležité a je třeba rozeznávat jejich společnou důležitost nejen pro církev dneška, ale pro církev budoucí, protože církev je zde na zemi počátkem, který dojde plnosti, až všechno bude v Bohu a Bůh ve všem, což církvi dává i eschatologický význam.²⁴⁵

Z hlediska pneumatologické eklesiologie je v *Teologii agapé* nejpřínosnější kapitola *Církev jako chrám Ducha svatého*, ve které Zvěřina o vztahu Ducha svatého a církve píše.²⁴⁶ Duch Boží v nás přebývá, pokud jsme

²³⁴ „Jednota, která nedbá mnohosti, je tyranie; mnohost, která se nesemkne k jednotě, je zmatek.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 54; 47; 96-101.

²³⁵ Skutky apoštolské 20:28.

²³⁶ 1. Korintským 12,12-13 a Římanům 12,4-5.

²³⁷ Koloským 1,18 a Efezským 5,23.

²³⁸ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 47; 56-63.

²³⁹ „Když budeme pozorně číst Nový zákon, najdeme tam odkazy k tomu, že Ježíš ustanovuje církev, aby ona dál jednala v dějinách, ale toto ustanovení je naplněno teprve tehdy, když je seslán Duch svatý. To on na sebe bere roli prostředníka, který zjevuje význam Ježíšových slov a činů a uvádí do veškeré pravdy. Tento proces je ale otevřený – jak v tom smyslu, že nemá konec, tak v tom smyslu, že se neodehrává jen v církvi.“ NOBLE, *Po Božích stopách*, s. 72.

²⁴⁰ Skutky apoštolské 2; 1 Korintským 12,13.

²⁴¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 48; 20-21; 64-68.

²⁴² ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 47; 64-70.

²⁴³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 48; 51; 20-21.

²⁴⁴ Není žádný vyšší důkaz o církvi jako Božím díle než charismata, která z darů Ducha svatého ji zdobí... Jako je Kristus hlavou církve, tak její duší je Duch svatý (Augustin) Citováno z ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 65.

²⁴⁵ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 48.

²⁴⁶ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 64-68.

Kristu poddali ve víře a v lásce svůj život²⁴⁷. Stali jsme se slovy apoštola Pavla „chrámem Ducha svatého, který ve vás přebývá a jež máte od Boha? Nepatříte sami sobě!“²⁴⁸ Křesťan není izolovaná jednotka, opuštěné individuum! Každý z nás je chrámem Ducha, proto je celá církev Boží stavbou.²⁴⁹ Duch svatý je tedy spolu s Kristem ustavujícím elementem církve tím, že žije v každém křesťanu a projevuje se skrze každého křesťana²⁵⁰. Duch je však v církvi přítomen skrze jednotlivce, ale také ve společenství církve. Duch působí svatost jednotlivců i církve tím, že nám aktivně a aktuálně připomíná Boží vůli.²⁵¹ Duch svatý je oživujícím principem, dynamismem církve. Posvěcuje, naplňuje láskou a jednotou. Propojuje pozemskou církev s nebeskou církví svatých (*communio*). Je to také Duch svatý, kdo dává církvi eschatologickou naději.²⁵² Tato naděje se již dnes v církvi odehrává v boji církve o plnost Kristovu a dává jí výrazný poutnický charakter.

Stati, které se zabývají vztahem Ducha a církve, jsou spíše katechetického ražení a Zvěřina zde argumentuje pouze citacemi Písma, a i to spíš sporadicky. Z této dogmatické polohy se však snaží vymanit tím, že věnuje zamyšlení roli Ducha svatého v posvěcování Božského lidu – církve. Je to Duch, kdo posvěcuje a tuto svatost má ze své podstaty, což znamená, že ji nedostal jako milost.²⁵³ Výrok, že církev je službou k posvěcování věřících a jako taková dostává dary svatého Ducha a charismata, svátosti a vedení Duchem

²⁴⁷ Jan 14,23 Ježíš mu odpověděl: "Kdo mě miluje, bude zachovávat mé slovo, a můj Otec ho bude milovat; přijdeme k němu a učiníme si u něho přibyték".

²⁴⁸ 1.Korintským 6,19.

²⁴⁹ 1.Petrův 2,4-5 Přicházejte tedy k němu, kameni živému, jenž od lidí byl zavržen, ale před Bohem je `vyvolený a vzácný`. I vy buďte živými kameny, z nichž se staví duchovní dům, abyste byli svatým kněžstvem a přinášeli duchovní oběti, milé Bohu pro Ježíše Krista.

²⁵⁰ „Věřící jako celek mají pomazání Duchem svatým, se kterým se ve víře nemohou mýlit.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 84.

²⁵¹ Jan 14,26 Ale Přímluvce, Duch svatý, kterého pošle Otec ve jménu mém, ten vás naučí všemu a připomene vám všechno, co jsem vám řekl. Nebo 1.Korintským 3,16-17 Nevíte, že jste Boží chrám a že Duch Boží ve vás přebývá? Kdo ničí chrám Boží, toho zničí Bůh; neboť Boží chrám je svatý, a ten chrám jste vy. Římanům 8,5-9 Ti, kdo dělají jen to, co sami chtějí, tíhnou k tomu, co je tělesné; ale ti, kdo se dají vést Duchem, tíhnou k tomu, co je duchovní. Dát se vést sobectvím znamená smrt, dát se vést Duchem je život a pokoj. Soustředění na sebe je Bohu nepřátelské, neboť se nechce ani nemůže podřídít Božímu zákonu. Ti, kdo žijí jen z vlastních sil, nemohou se líbit Bohu. Vy však nejste živi ze své síly, ale z moci Ducha, jestliže ve vás Boží Duch přebývá. Kdo nemá Ducha Kristova, ten není jeho.

²⁵² ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 65.

²⁵³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 209.

skrže nástupce apoštolů²⁵⁴, odhaluje jistou dichotomii v chápání církve nejen jako reálného společenství Božího lidu, ale také jako církve abstraktní, tzn. sám o sobě existující útvar. Zvěřina pak v augustinovském duchu píše, že svatost církve je Božím darem církvi, která putuje světem ke konečnému cíli, kdy se stane Božím městem.²⁵⁵ Tato svatost je však stále ohrožena a není ještě naplněna. Co víc? Církev vždy nedostála, nestačí a nebude stačit přemáhat zlo, vnitřní i vnější. Zde je nezastupitelná role Ducha svatého, který obnovuje jednotlivce a tím i celou církev. Dává moc vzkříšeného Pána k vítězství nad pokušením, bolestí a hříchem, ale nikoli tím, že v církvi zůstanou pouze svatí a čistí, ale tím, že zůstane „svatou církví hříšníků“²⁵⁶.

Jak konkrétně Duch svatý v církvi přebývá, jak se v ní projevuje, jak v ní působí? Na tuto otázku asi nejlépe odpovíme, když se nyní krátce podíváme na to, co všechno Zvěřina explicitně označuje za duchovní dary nebo charismata v církvi. Darem Ducha svatého je například autorita ve vedení obcí a autorita v učení.²⁵⁷ Darem Ducha svatého je trvání v Kristově pravdě. Existuje charisma pravdy, které dává Duch svatý magisteriu (učitelskému úřadu).²⁵⁸ Jáhenství je darem Ducha svatého.²⁵⁹ Společenství věřících je darem Ducha.²⁶⁰ Obnova laikátu i obnova liturgická a biblická jsou darem Ducha svatého.²⁶¹ Charismatem je celibát i řeholní stav.²⁶² Charismatická je struktura církve.²⁶³ Duchovní otcovství či mateřství je charismatem.²⁶⁴ Darem Ducha jsou služby a úřady v církvi²⁶⁵, Duch je původcem duchovních darů.²⁶⁶ Je

²⁵⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 67.

²⁵⁵ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 67.

²⁵⁶ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 68.

²⁵⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 78.

²⁵⁸ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 81 a 84.

²⁵⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 88.

²⁶⁰ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 56.

²⁶¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 202.

²⁶² ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 88-91.

²⁶³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 180.

²⁶⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 182.

²⁶⁵ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 174-176.

²⁶⁶ 1.Korintským 12,4-11 Jsou rozdílná obdarování, ale tentýž Duch; rozdílné služby, ale tentýž Pán; a rozdílná působení moci, ale tentýž Bůh, který působí všechno ve všech. Každému je dán zvláštní projev Ducha ke společnému prospěchu. Jednomu je skrže Ducha dáno slovo moudrosti, druhému slovo poznání podle Ducha, někomu zase víra v témž Duchu, někomu dar

možno říci, že to plně odpovídá Zvěřinovu širokému chápání charismat, která nejsou omezena nějakým konkrétním výčtem.²⁶⁷ Rejstřík charismat a duchovních darů zůstává ve Zvěřinově pojetí otevřen a je velmi široký. Charismatický rozměr církve je dán tím, že duchovní dary mají charakter služby a společenství. Církvev je proto prostoupena Duchem svatým a církvev bez charismat je ohrožena nehybností, charisma bez církvev anarchií.²⁶⁸

Zhodnocení propojení pneumatologie a eklesiologie

Jak shrnout Zvěřinovu pneumatologii aplikovanou na církvev a do církvev? Upírat specifickou roli Ducha v církvi by bylo heretické až schismatické.²⁶⁹ Označovat církvev jako pouze pneumatickou by na druhé straně bylo popření trinitární víry církvev, a proto nauka i zbožnost církvev musí být jak pneumatická, tak christologická a teocentrická.²⁷⁰ Omezovat projevy Ducha svatého a jeho dary a charismata by bylo krátkozraké a ztratil by se dynamismus²⁷¹ a život církvev.²⁷² Bůh jako Duch svatý církvev oživuje a současně doprovází.²⁷³ Duch vždy budoval církvev a udržoval její jednotu.²⁷⁴ Duch církvev naplňuje a obnovuje.²⁷⁵ Nadto je však nutné vidět přítomnost

uzdravování v jednom Duchu, někomu působení mocných činů, dalšímu zase proroctví, jinému rozlišování duchů, někomu dar mluvit ve vytržení, jinému dar vykládat, co to znamená. To všechno působí jeden a týž Duch, který uděluje každému zvláštní dar, jak sám chce.

²⁶⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 182.

²⁶⁸ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 188.

²⁶⁹ „Bylo by žalostným omylem popírat živou skutečnost, svébytnost a vlastní činnost svatého Ducha, Ducha pravdy a svatosti, Ducha lásky a naplnění. Nebudeme pneumatochy a nomisty 20.století. Duch svatý není pouhé označení Boha, není ani pouhým Otcovým nebo Synovým projevem. Není personifikací tvůrčí Boží činnosti.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 208; 195.

²⁷⁰ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 165.

²⁷¹ Zvěřina užívá i frázi „Duch svatý je hnací silou.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 205.

²⁷² ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 182.

²⁷³ Tuto myšlenku lze nalézt již v počátcích církvev. Ireneus zdůrazňuje, že se Duch svatý a církvev navzájem podmiňují: „Kde je Duch, tam je církvev a kde je církvev, tam je Duch svatý.“ Podle Nicesko-cařihradského vyznání víry pak činí Duch svatý církvev jednu, svatou, všeobecnou a apoštolskou. Více CONGAR, Yves O.P., *I Believe in the Holy Spirit*, vol 1, London: Geoffrey Chapman 1983, s. 83.

²⁷⁴ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 195; 204.

²⁷⁵ „Duchu svatý, naplň znovu ohněm letničním a svými svatými dary celou církvev, aby byla novým Božím lidem stále větší tichostí a svatostí.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 125 a ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 201-202.

Ducha nejen v církvi samé, ale v celém hmotném vesmíru. Duch svatý je přítomný ve světě, ale netvoří s ním jednotu, je nevýslovně blízký, ale ne s ním bytostně spojený.²⁷⁶ Dá se říci, že ve Zvěřinově pojetí existuje schéma jakési vzestupné pneumatologické činnosti, a to: Duch ve stvoření – Duch ve světě – Duch v církevních společenstvích a v církvi, ale také naopak sestupující Duch skrze církve a církevní společenství – Duch skrze svět a Duch skrze stvoření. Duch svatý skrze svou činnost plně prostupuje vesmír i církve a zároveň tak vede k oslavování Boha²⁷⁷. Tato činnost musí být stále rozeznávána a aktualizována, protože Duch svatý nám tak odhaluje Boží „znamení časů“ pro stvoření, svět a církve.

6. Závěr

Ve své práci jsem se pokusil o nástin učení o Duchu svatém v díle katolického teologa Josefa Zvěřiny, a to skrze analýzu a recenzi jeho odborných článků publikovaných v teologických časopisech a především jeho uceleného dogmatického díla vydaného pod názvem *Teologie agapé*. Ukázal jsem, že Zvěřina ve své teologické práci aktuálně reaguje na otázky spojené s obnoveným zájmem o učení a praxi teologické pneumatologie způsobené vznikem letničního a charismatického hnutí uvnitř křesťanstva a otevřeným přístupem Druhého vatikánského koncilu k výzvám, které charismatická spiritualita před církve klade. V jednotlivých kapitolách jsem se pokusil ukázat, že Zvěřinovo pojetí systematické teologie, a tedy i pneumatologie není pneumatologií spekulativní²⁷⁸, přestože se ve svém díle zabývá i touto složkou, nýbrž pneumatologií praktickou, tedy takovou, která prostupuje křesťanskou víru a zbožnost na mnoha rovinách.

²⁷⁶ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 163-164.

²⁷⁷ Jan 16,13-15.

²⁷⁸ „Dogmatice příslušel úkol zprostředkovat poznání. Pro osobní vztah k Bohu byla kompetentní duchovní teologie, jenže kdesi na okraji, podávaná bez organické souvislosti s velkými pravdami víry. Láska, jádro duchovního a vůbec křesťanského života, našla místo mezi božskými ctnostmi v sousedství darů Ducha svatého.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 408.

Josef Zvěřina věnoval ucelenému učení o Duchu svatém samostatnou a významnou kapitolu své *Teologie agapé*. V ní naznačuje, že Duch svatý je sjednocujícím prvkem, lépe řečeno osobou, která nám prostředkuje Boha Otce a Syna, jejich společné dílo stvoření, spásy a posvěcení i naplnění dějin skrze živou přítomnost lásky agapé, jež je největším charismatem Ducha svatého. Druhou rovinou bylo rozvinutí a domyšlení učení o Duchu svatém ve vztahu k učení o Nejsvětější Trojici. Zvěřina ukazuje, že ani zde nemá jít o spekulativní disciplínu, ale o nový rozměr praktické křesťanské zbožnosti, která roste ze stále nové a Duchem svatým vedené zkušenosti modlitby, lásky a jednoty s trojjediným Bohem. Třetí rovina, kterou jsem ve Zvěřinově díle sledoval, byl vliv jeho pneumatologie na učení o církvi. I zde jsem vysledoval důslednou provázanost obou oborů teologického myšlení, která je charakteristická pro Zvěřinovo pojetí. Tato eklesiologická oblast se mi nakonec pro jeho učení o Duchu svatém jeví jako zásadní a stěžejní. Josef Zvěřina miloval církev²⁷⁹. Josef Zvěřina žil pro církev²⁸⁰ a za pneumatologické považoval vše, co pomáhalo budování mostů mezi Bohem a lidmi, světem a církvi i věřícími navzájem v duchu lásky agapé, pravdy, svobody a síly Ducha svatého²⁸¹.

Ačkoliv je teologická práce Josefa Zvěřiny v oblasti pneumatologie na české teologické prostředí nezvykle široká, promyšlená a otevřená, neubráním se dojmu, že jde o posbírané střípky, které se pokoušejí skládat poznání do nového obrazu postmoderního světa a nové katolické teologie otevřené koncilním odkazem. Na tomto „přemostování“ jako takovém není nic špatného a plně to odpovídá Zvěřinovu vlastnímu vyznání:

Rodiče si nerozuměli, a proto jsem měl vždycky až vášnivou touhu po porozumění lidí. Chtěl jsem smiřovat lidi mezi sebou a smiřovat se s nimi sám, nehněvat se nikdy na nikoho – a třeba

²⁷⁹ „Láska, kterou miluji Tebe, Kriste, je neoddělitelná od lásky, kterou miluji církev. Miluji církev, protože jsem v ní našel Krista a svatého Ducha. V ní jsem našel bratry a sestry, Boží lid, kněze a biskupy, řeholníky a řeholnice.“ ZVĚŘINA, *Teologie agapé II.*, s. 123.

²⁸⁰ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 237-238.

²⁸¹ ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 243.

raději sám ustoupit, jen aby nebyl hněv, aby nebyly sváry. Myslím, že tato zkušenost z dětství mě poznamenala na celý život.²⁸²

Tato touha je však zároveň prostorem pro nedůslednosti a vědomě či podvědomě nezodpovězené otázky. Otázky, které Zvěřina nechává otevřené, spadají do oblasti vztahu autority církve a svobody projevu Ducha svatého a výzev týkající se nového pojetí laiků v církvi. Jeho nepřiliš jasný popis duchovní obnovy v nekatolických společenstvích, jeho nedůsledný popis vztahu žen a hierarchického apoštolátu církve, nedůsledný popis sektářských rysů aplikovaný na řady jeho vlastní církve, příliš ostré vymezení v rozlišování duchovních darů podle katolického teologického prismatu²⁸³ nutí čtenáře jeho díla k zamyšlení nad tím, zda přes všechnu snahu o praktickou teologii a pneumatologii nezůstává i Zvěřina pouze na teoretické rovině²⁸⁴ tím, že jako nedobytnou věž hájí nikoli Boha projevujícího se v církvi a skrze církvev daru Ducha, ale spíš hájí – církvev před scestím laciné pneumatologické polarizace.

Práce, kterou zde předkládám, mi přinesla zajímavé odhalení jednak Zvěřinova teologického myšlení, ale i oboru římskokatolické pneumatologie, který jsem v jeho díle sledoval. Josef Zvěřina jako autor byl podle mého soudu výrazněji zaměřen na řešení konkrétních otázek, kterými se zabývá současná teologie, než na sepisování obsažných akademických knih určených pro úzký okruh čtenářů jedné křesťanské tradice. Tento přístup jsem odhaloval při čtení jeho díla, kdy například jednotlivé kapitoly *Teologie agapé* na sebe mnohdy myšlenkově nenavazovaly anebo bylo záměrně věnováno méně prostoru nekonfliktním, „známým“ či okrajovým tématům²⁸⁵. To, co mi při psaní této práce vadilo po stránce formální, bylo naopak přínosné v hledání nových

²⁸² ZVĚŘINA, *Pět cest k radosti*, s. 167.

²⁸³ Zde mám na mysli především úzké až instituční chápání jednoty církve a mariánské zasvěcení charismatické zbožnosti.

²⁸⁴ HANUŠ, BALÍK, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 304-310.

²⁸⁵ Pomíjí například teologickou diskusi o problému k čemu vede Duch svatý svět a lidské společenství včetně lidí vyznávající jiná náboženství, křtu v Duchem svatým, naplnění Duchem svatým či ekumenickému rozměru pneumatologie zvláště v oblasti rozsuzování duchů.

výzev, které Zvěřina v učení o Duchu svatém formuluje a to záměrně tak, aby pneumatologie nezůstala pouhou dogmatickou výpovědí minulosti.

Největší přínos tedy z hlediska mé letniční tradice spatřuji ve Zvěřinově reálném (nikoli pouze hypotetickém), bytostném (nikoli zástupném) propojení osoby a činnosti Ducha svatého v dějinách spásy a církve. Není pravdou, jak Zvěřina občas poznamenává²⁸⁶, že by v letničním hnutí docházelo jednostrannému kultu Ducha svatého, protože toto hnutí podle mého soudu, stejně jako Zvěřina, rozpoznává v osobě a díle Ducha svatého onen skrytý dynamismus církve, onu tajemnou dynamiku víry²⁸⁷. Je to on, Duch svatý, který nám byl darován a který zde na zemi vykonává Boží agendu. Bůh Otec, Syn a Duch svatý jsou plně a každý jedinečně zapojeni do dějin spásy.

Josef Zvěřina klade před církev praktické výzvy, které neopomíjejí²⁸⁸ roli Ducha a vedou jednotlivce i společenství církve do nového vztahu s Bohem jako Duchem svatým. Do jaké míry vykoná Duch svatý i skrze mě a ve mně své dílo?²⁸⁹ Do jaké míry necháme působit charismata Ducha svatého ve společenství věřících?²⁹⁰ Do jaké míry necháme Ducha svatého působit a do jaké míry se stáváme my nástrojem proměny světa?²⁹¹ Do jaké míry bude láska agapé skutečným měřítkem pravých duchovních darů před exhibicionismem duchovních projevů?²⁹² Duch zde bude vždy přítomný tajemným, zvláštním a oživujícím způsobem.

Je to „Duch pravdy, svatosti, lásky a naplnění, jež je v řádu činnosti zvláštní a sobě vlastní dynamikou Otce a Syna, Boha, který přichází, je s námi a s námi bude“.

Josef Zvěřina²⁹³

²⁸⁶ Například v ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 97; 149; 198; 200-205.

²⁸⁷ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 166.

²⁸⁸ 1. Tesalonickým 5,19-21.

²⁸⁹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 164-166.

²⁹⁰ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 167-204.

²⁹¹ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 163-164.

²⁹² Efezským 4,30-32.

²⁹³ ZVĚŘINA, *Teologie agapé I.*, s. 209.

7. Seznam literatury

BALTHASAR, Hans, Urs von, *Spiritus Creator*, Brescia: Ignatius Press 1972

BERKHOF, Louis, *Dějiny dogmatu*, Praha: Návrat domů 2003

BUBIK, Rudolf, *60 dnů pro Krista*, Albrechtice: Křesťanský život 1994

CONGAR, Yves O.P., *I Believe in the Holy Spirit*, vol. 1, London: Geoffrey Chapman 1983

CUHRA, J., *Dílo koncilové obnovy v kontextu státně-církevní politiky pražského jara*. In: *Koncil a česká společnost*, Ed. P. FIALA, J. HANUŠ, Brno: CDK 2000

DOLISTA, Josef, *Věřím v Ducha svatého. Základy pneumatologie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2002

DRÁPAL, Dan, *Jak je to se křtem v Duchu*, Praha: KMS 2006

FILIPI, Pavel, *Křesťanstvo*, Brno: CDK 1996

FIORINZA, Francis, S., GALVIN, John, P., *Systematická teologie I. – římskokatolická perspektiva*, Brno: CDK 1996

HANUŠ, Jiří a BALÍK, Stanislav, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno: CDK 2007

HORTON, Stanley, M., *Systematická teologie*, Albrechtice: Křesťanský život 2001

KARFÍKOVÁ, Lenka a ŠPINKA, Štěpán, *Pán a dárce života. Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici*, Brno: CDK 1999

KŘESINA, Luboš, Pavel, *Charismata*, Ostrava: A-alef 2000

KŘÍŽKOVÁ, Marie, Rút, *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou*, Praha: Zvon 1995

LANE, Tony, *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 1996

MÁDR, Oto, *V zápasech za Boží věc*, Praha: Vyšehrad 2007

MÁDR, Oto, in. ZVĚŘINA, Josef, *Teologie Agapé I.*, Praha: Skriptum 1992

McGRATH, Allister, E., *Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 2001

MOLNÁR, Amedeo, *Pohyb teologického myšlení, Přehledné dějiny dogmatu*, Praha 1982

NEUNER, Peter, *Laici a klérus? Společenství Božího lidu*, Praha: Vyšehrad 1997

NĚMEC, Jaroslav, *Dějiny křesťanské starověku*, Olomouc: MCM 1997

NOBLE, Ivana, *Po Božích stopách, Teologie jako interpretace náboženské zkušenosti*, Brno: CDK 2004

PESCH, Otto, Herman, *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh a odkaz*, Praha: Vyšehrad 1996

POHLMANN, Horst, Georg, *Kompendium evangelické dogmatiky*, Jihlava: Mlýn 2002

POKORNÝ, Petr, *Apoštolské vyznání*, Třebenice: Mlýn 1994

POSPÍŠIL, Ctirad, Václav, *Základní východiska křesťanské pneumatologie*, Studijní texty Centra Aletti VI., Velehrad: Refugium 2000

POSPÍŠIL, Ctirad, Václav, *Dar Otce i Syna. Základy systematické pneumatologie*, Olomouc: MCM 1999

SKALICKÝ, Karel, *Radost a naděje*, Řím: Křesťanská akademie 1968

SLAVÍK, Michael, *Křest Duchem svatým – základní zkušenost v charismatické obnově* in. KARFÍKOVÁ, L. a ŠPINKA, Š., *Pán a dárce života. Setkání s Duchem svatým v Novém zákoně a křesťanské tradici*. Brno: CDK 1999

ŠPIDLÍK, Tomáš, *Duch svatý... znáš ho?*, Řím: Konference vyšších řeholních představených 1997

TICHÝ, L., SMAHEL, R., DUKA, D., a kolektiv, *Duch svatý*, Studijní texty Centra Aletti VI., Velehrad: Refugium 2000

ULONSKA, Reinhold, *Duchovní dary*, Albrechtice: Křesťanský život 1991

WARE, Kalistos, *Cestou ortodoxie*, Praha: Síť 1996

ZVĚŘINA, Josef, *Pět cest k radosti*, Praha: Zvon 1995

ZVĚŘINA, Josef, *Teologie Agapé I.*, Praha: Skriptum 1992

ZVĚŘINA, Josef, *Teologie Agapé II.svazek*, Praha: Skriptum 1994

Internetové zdroje

http://depositum.cz/knihovny/via/tiskclanek.php?id=c_20261.

(staženo 26.2.2010)

<http://www.fatym.com>. *Ecclesiastica Historia* V:9 – J.J.Novák – Patristická

čítanka – (Staženo 16.2.2010)

<http://www.getsemany.cz/node/2360> (staženo 24.2.2010)

<http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=1194>

(staženo 9.3.2010)

<http://www.krestanskaakademie.cz/kdo-jsme> (staženo 22.2.2010)

<http://www.krestanskaakademie.cz/detail.php?id=12> (staženo 22.2.2010)

[http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-](http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html)

[ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html](http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html), čl.92 (staženo 23.2.2010)

http://www.revetrivium.cz/clanek/2008_2/teologicke_texty_cast_i_samizdat

(staženo 8.3.2010)